

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DÜŞÜNMEYİ
ENGELLEYEN DİL YANLIŞLARININ BELİRLENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİRDEVS DÜZGÜN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA GÜLTEKİN

AKSARAY 2018

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DÜŞÜNMEYİ
ENGELLEYEN DİL YANLIŞLARININ BELİRLENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİRDEVS DÜZGÜN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA GÜLTEKİN

AKSARAY 2018

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Firdevs
Soyadı : Düzgün
Bölümü : Sosyal Bilgiler Eğitimi
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Düşünmeyi Engelleyen Dil Yanlışlarının Belirlenmesi

İngilizce Adı : Determination Of Language Errors Hindering Thinking In Social Sciences Course Books

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Firdevs DÜZGÜN

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Firdevs DÜZGÜN tarafından hazırlanan“Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Düşünmeyi Engelleyen Dil Yanlışlarının Belirlenmesi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: (Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÜLTEKİN)

(Türkçe ve Sosyal Bil. Eğit., Aksaray Üniversitesi)

Üye: (Dr. Öğr. Üyesi Neval AKÇA BERK)

(Türkçe ve Sosyal Bil. Eğit., Çukurova Üniversitesi)

Üye: (Dr. Öğr. Üyesi Serpil DEMİREZEN)

(Türkçe ve Sosyal Bil. Eğit., Aksaray Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 22/06/2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 24/07/2018 tarih ve 2018/35-S sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin

Firdevs DÜZGÜN

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

TEŞEKKÜR

Bu araştırma boyunca desteklerini gördüğüm, araştırmanın gelişmesine katkı sağlayan bütün hocalarıma ve dostlarıma tek tek teşekkür etmek istiyorum.

Araştırma konusunun ortaya çıkmasını sağlayan, araştırmayı yöneten ve yönlendiren, araştırma süresince bana bilgi ve deneyimleriyle büyük katkılar sağlayan, beni motive eden, hem sahip olduğu kişilik özellikleri hem de akademik yönü ile örnek aldığım değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÜLTEKİN'e gönülden teşekkürlerimi sunarım. Değerli zamanını ayırarak görüş ve önerileri benimle paylaşan, farklı bakış açısı ve deneyimleri ile araştırmaya yön verecek önemli katkılar getiren değerli hocam Doç. Dr. Muhammet SARI'ya, akademik hayatımın her sürecinde desteğini gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hatice GEDİK'e teşekkür ederim.

Ayrıca, bu çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için uygun ortamı ve kolaylığı sağlayan başta değerli hocam Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL olmak üzere, Doç. Dr. Osman Zahid ÇİFÇİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Deneyim ve görüşlerini benimle paylaşan araştırmada ortaya çıkan senaryoları büyük bir titizlik ve sabırla değerlendiren, dualarını üzerimden eksik etmeyen Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARABACAK'a teşekkürü bir borç bilirim. Beni her zaman çok seven babam ve annem başta olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim.

Firdevs DÜZGÜN

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DÜŞÜNMEYİ
ENGELLEYEN DİL YANLIŞLARININ BELİRLENMESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Firdevs DÜZGÜN, Aksaray 2018

ÖZET

Dil, düşünmenin en önemli aracı konumunda, düşünmeyi geliştiren bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Sosyal Bilgiler Programı'nın kazandırılması gereken beceriler sıralamasında ilk sırayı, Türkçenin düzgün kullanımı almaktadır. Bu nedenle sosyal bilgiler eğitiminin bu beceriyi kazandırır şekilde yapılandırılması gerekir. Sosyal bilgiler eğitiminde kullanılan araçlardan en önemlilerinden birini ders kitapları oluşturmakta olup bu ders kitapları, uzun bir süreç ve titiz bir çalışma ile programın amaçlarını en iyi şekilde vurgular nitelikte hazırlanmalıdır. Kitapların, öğretmen ve öğrencilere örnek olması, üstelik yazılı ve kalıcı bir kaynak olması nedeniyle programın amaçlarına aykırı hatalar barındırmaması gerekir. Bu durumdan hareketle araştırmada, ilköğretim okullarında Millî Eğitim Bakanlığı TTKB tarafından okutulmak üzere kabul edilmiş sosyal bilgiler yazılı materyallerinden olan ders kitaplarında yer alan düşünmeyi engelleyen dil ve anlatım yanlışlarının tespiti amaçlanmıştır. Araştırma nitel bir çalışmadır. Bu doğrultuda araştırmanın verilerini, 2016-2017 eğitim öğretim döneminde Millî Eğitim Bakanlığı TTKB tarafından beş yıl süreyle okutulmak üzere kabul edilmiş, sosyal bilgiler öğrencilerinin muhatap olduğu, temel eğitimin ikinci kademesinde yer alan 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından Aksaray ilinde dağıtılanlar oluşturmaktadır. Araştırmada ders kitapları üzerinden doküman analizi yapılarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Ders kitaplarının analizinde düşünmeyi engelleyen dil yanlışları; anlatım bozuklukları (anlamsal ve yapısal), yazım kurallarına aykırılık ve noktalama işaretlerinin yanlış kullanımı başlıkları altında ele alınmıştır. İncelenen üç ders kitabının dil ve anlatım konusunda sorunlu oldukları, kitaplardaki kavramların yerli yerinde kullanılmadığı görülmüştür. Ders kitaplarında toplam 100 yanlış tespit edilmiş olup yanlış kullanımların doğru biçimleri gösterilmiş ve yanlışlığın nedenleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın örneklemini teşkil

eden söz konusu ders kitaplarında çok fazla dil yanlışının tespit edilmesiyle, kitapların yazımında dilin güzelliklerini ortaya koymakta yeterince  zen gösterilmediği görülmüştür. Araştırmada anlam ve kullanım bakımından anlaşmazlıklar olan kavramlara açıklık getirilerek düşünmenin yanlış yönlendirilmesi, çıkarımların yanlış yapılmasının engellenmesi gayesi ile yapılacak çalışmalara yardımcı olabilecek bir literatür ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının son tetkiklerle daha uygun hale getirilerek düşünmeyi engelleyen dil yanlışlarından arındırıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Bilim Kodu :

Anahtar Kelimeler : Dil, d ş nme, dil yanlış, yazım (imla), kavram

Sayfa Adedi : 72

Danışman : Dr.  đr.  yesi Fatma G LTEK N

AKSARAY UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DETERMINATION OF LANGUAGE ERRORS HINDERING
THINKING IN SOCIAL SCIENCES COURSE BOOKS
(Master of Arts Thesis)

Firdevs DÜZGÜN, Aksaray 2018

ABSTRACT

Language is considered as the most important tool for thinking and a factor that improves the ability to think. Thus, correct use of Turkish ranks first among the skills that need to be gained by the Social Sciences Program. Therefore, social sciences educational programs must be structured in a way that will allow students to gain these skills. Course books, which constitute one of the most important tools that are used in social sciences education, should be prepared meticulously in a considerable amount of time and in such a way that will emphasize the program objectives in the best way. Books must not include errors that are contradictory to the program objectives since they act as an example for teachers and students and they are written and permanent resources. From this point of view, it is aimed in this qualitative study to determine the language and expression errors that exist in the course books which are accepted among written social sciences materials intended to be taught in primary schools by Turkish Education Board in the Ministry of National Education. In this respect, the data of the study comprises of social sciences course books prepared for 5th, 6th and 7th grade of second level of basic education accepted to be taught for five years by Turkish Education Board in the Ministry of National Education in 2016-2017 academic year. The books were chosen among those that were distributed in Aksaray province. Results of the study were obtained through document analysis performed on course books.

The linguistic errors hindering thinking in the analysis of coursebooks are discussed under the headings of incomprehensibility (semantic and structural), contradiction to spelling rules and misuse of punctuation. Detailed investigations of three coursebooks revealed that they are problematic in language and expression and the terms are not used in the proper places. 100 errors were identified in the analysis of the coursebooks in total, the correct uses of misuses were presented and the misuses were elaborated. With the determination of plenty

of linguistic errors in the analysis of sampling, it was observed that the authors were not attentive enough in revealing beauties of the language. In the study, a literature that would assist the following studies was aimed to reveal for the purpose of preventing misguided thinking and misinterpretation of deductions by clarifying the concepts over which there are conflicts of semantics and usage. Social Studies textbooks have been found to be more appropriate with recent examinations and clear from language mistakes that prevent thinking.

Scientific Code :

Key Words : Language, thinking, language errors, spelling, concept

Number of Pages : 72

Supervisor : Doctor Lecturer Fatma GÜLTEKİN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
I. BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Tanımlar.....	4
II. BÖLÜM	5
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Dil ve Önemi	5
2.2. Dil-Düşünce İlişkisi	6
2.3. Dilin Kullanımı ile İlgili Yanlışlar	9
2.3.1. Anlatım Bozuklukları.....	11
2.3.1.1. Anlamsal Bozukluklar	11
a) Kavramların Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar	11
b) Gereksiz Sözcük Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar	15

c) Sözcüğün Yanlış Anlamda Kullanılması ve Anlam Belirsizliği.....	16
e) Mantık Yanlışlığı.....	17
2.3.1.2. Yapısal Bozukluklar	17
a) Özne-Yüklem Uyumsuzluğu.....	17
b) Öge Eksikliği.....	18
c) Sözcüğün Yanlış Yerde Kullanılması.....	20
2.3.1.3. Yazım (İmla) Kurallarına Aykırılık.....	20
a) “iken”in Yazılışı.....	20
b) Pekiştirmeli Sıfatlar	21
c) Birleşik Kelimelerin Yazılışı	21
d) Sayıların Yazımı.....	22
e) Sözcüklerin Yanlış Yazılması (Dizgi Yanlışları).....	22
f) Büyük Harfler	23
g) Tarihlerin Yazımı	23
h) Kısaltmaların Yazımı.....	23
2.3.1.4. Noktalama İşaretlerinde Dil Yanlışları	24
III. BÖLÜM.....	26
YÖNTEM.....	26
3.1. Araştırma Modeli	26
3.2. Evren ve Örneklem	26
3.3. Veri Toplama Teknikleri ve Verilerin Analizi	28
IV. BÖLÜM.....	29
BULGULAR VE YORUMLAR	29
4.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Düşünmeyi Engelleyen Dil Yanlışları	29
4.1.1. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarındaki Düşünmeyi Engelleyen Anlatım Bozuklukları.....	30
4.1.1.1. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarındaki Düşünmeyi Engelleyen Anlamsal Bozukluklar	30
a) Kavramların Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar	30
b) Gereksiz Sözcük Kullanımından Kaynaklanan Anlatım Bozuklukları.....	34
c) Mantık Yanlışlığı.....	37
4.2.1.2. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Tespit edilen Düşünmeyi Engelleyen Yapısal Bozukluklar	38

4.2.1.3. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Tespit Edilen Yazım ve Noktalama Yanlışları.....	39
 i) Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Anlam Kaymasına Neden Olan Ders Kitaplarında Bulunan Yazım ve Noktalama Yanlışları	39
V. BÖLÜM.....	47
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	47
KAYNAKÇA.....	51

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. MEB TTKB Tarafından 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl Süreyle İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Okutulmak Üzere Belirlenen Ders Kitapları Listesi	27
Tablo 2. MEB TTKB Tarafından 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl Süreyle İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Okutulmak Üzere Belirlenen Ders Kitapları Listesi	27
Tablo 3. MEB TTKB Tarafından 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl Süreyle İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Okutulmak Üzere Belirlenen Ders Kitapları Listesi	27
Tablo 4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Dil Yanlışıları	48

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Ank.	: Ankara
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTKB	: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı
vb.	: Ve benzeri/ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları/Yayınevi

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın çıkış noktası olan problem durumuna, araştırmanın amacına, gerekçe ve önemine, sınırlılık ve varsayımlarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsan toplulukları yaşadıkları tarihî olaylara, verdikleri hayat mücadelelerine, değerlerine, kabul ettikleri prensiplere ve nihayet birlikte sevdikleri veya nefret ettikleri hususlara göre dünyayı zevklerine göre isimlendirmişlerdir (Aktaş ve Gündüz, 2001: 8). Bu doğrultuda her kavim kendine has bir dil meydana getirerek kendine, yaşama verdiği anlamı “dil” vasıtasıyla düzenleyerek yine dil vasıtasıyla paylaşmıştır (Aksoy, 2008: 6). Toplu yaşamın getirdiği en önemli araç olan dil, baktığınız yönü iyi seçerseniz, yaşananları, var olanları eksiksiz gösteren bir ayna olarak cemiyet ve kültür ilişkisi içerisinde taşıyıcı bir vazife üstlenmiştir (Hepçilingirler, 2007a: 27). Bu yansımanın geleceğin varisi olan çocuklara başarılı bir şekilde iletilebilmesi için ders kitaplarının dil ve anlatım bakımından sade, kullanılan terim ve kavramların anlaşılır, Türkçe dil kurallarına uygun, çocuğun sözcük dağarcığını geliştirici nitelikte olması gereklidir (Akbaba, 2013: 106).

Bu amaçlar doğrultusunda sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan düşünmeyi engelleyen dil yanlışları açıklanmaya çalışılmış olup araştırmadan, bu alanda yapılacak çalışmalara zemin oluşturması beklenmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmayla, ilköğretim okullarında Millî Eğitim Bakanlığı TTKB tarafından okutulmak üzere kabul edilmiş sosyal bilgiler dersinin yazılı materyallerinden olan ders kitaplarındaki

düşünmeyi engelleyen dil yanlışlarının tespitinin örnekleri ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Birbirine karıştırılan kavramlara açıklık getirilerek böylece düşünmenin yanlış yönlendirilmesi, çıkarımların yanlış yapılmasının engellenmesi gayesiyle yapılacak çalışmalara yardımcı olabilecek bir literatür ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada şu probleme cevap aranmıştır:

Sosyal bilgiler ders kitaplarında düşünmeyi engelleyen dil yanlışları var mıdır?

Bu doğrultuda düşünmeyi engelleme açısından araştırmanın alt problemlerini şunlar oluşturmaktadır:

1. Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında düşünmeyi engelleyen dil yanlışları nelerdir?

1.1. Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında karşılaşılan düşünmeyi engelleyen anlatım bozuklukları nelerdir?

i) Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında karşılaşılan düşünmeyi engelleyen anlamsal bozukluklar nelerdir?

ii) Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında gözlenen düşünmeyi engelleyen yapısal bozukluklar nelerdir?

1.2. Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında yazım kurallarına aykırılık ve noktalama işaretlerinin yanlış kullanımından kaynaklanan düşünmeyi engelleyen dil yanlışları nelerdir?

i) Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7.sınıf ders kitaplarında bulunan düşünmeyi engelleyerek anlam kaymasına neden olan yazım kurallarına aykırılık ve noktalama işaretlerinin kullanımı ile ilgili yanlışlar nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Uygar toplum, hayatın giderek karmaşıklaşan yapısı dâhilinde, problemlerini kendi başına çözebilen bilinçli kişiler istemektedir. Bu noktada bunu sağlayacak olan eğitimin temel fonksiyonu kişiye yetkin bir benlik kazandırabilmek için takip edeceği sistemi, faydalanacağı imkânları göstermektir ki bu tip kişiliğin ihtiyaç duyduğu bağımsız düşünme ve doğru anlama yetenekleri ana diline bağımlı olarak gelişmektedir (Şimşek (1983)'ten aktaran Demirci, 2009: 3). Anlama ve aktarmanın en etkili vasıtasının dil olması nedeniyle, okulda verilen eğitim ve alana ilişkin içeriğin öğrencilere kazandırılmasında, okuma

materyalleri olan ders kitaplarında dilin doğru kullanılması temel şartlardan biridir (Karakuş (2002)'tan aktaran Şahin 2003: 56). Nitekim ders kitaplarının öğrenmede eksikleri giderme, öğrenmenin kalıcılığını sağlamada önemli bir rolü olduğu, öğrencilerin konular arasında bağ kurmalarını kolaylaştırdığı, kendi başına çalışılabilir olması yönüyle bireysel öğrenmeyi desteklediği, bilgiyi tekrarlama imkanı tanıdığı, çevresel desteğin yetersiz olduğu, uygun öğrenme ortamlarının sağlanamadığı sınıflarda öğretmede öğretmene yardımcı olduğu belirtilmektedir (Aşçı, 2014:1).

Sosyal bilimlerin bulgu ve ayrıştırılmalarının bir toplumda yaşayan insanlar için gerekli olan temel ve ortak öğelerini kapsamakta olan sosyal bilgiler dersinde ders kitaplarıyla öğrenciler; dersin teorik bilgilerini öğrenirken aynı zamanda dilin doğru kullanımını da görmektelerdir (Canerik, 2009: 2). Bu sebepten sosyal bilgiler ders kitaplarında Türkçenin dil ve anlam bilgisi kurallarına uygun “doğru, yalın, yabancı sözcüklerden uzak, alanın kavramlarının yanıltıcı olarak sunulmadığı bir dil kullanılmalıdır” (Akbaba, 2013: 107).

Eğitim öğretimde ders kitaplarının belirleyici bir etken olması gerekçesiyle, araştırmada sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan düşünmeyi engelleyen dil yanlışları açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı anlama sahip olmadığı halde aynı anlamdaymış gibi kullanılan, birbirleriyle girift özellikler gösteren kavramlara açıklık getirilmeye çalışılmış, böylece düşünmenin yanlış yönlendirilmesi, çıkarımların yanlış yapılmasının engellenmesi gayesi güdülmüştür. Çalışma konusunun tespitinde, ders kitaplarında dil ve kavram yanlışlarına sıkça rastlanması ve bu yanlışları fark edemeyen öğrencilerle karşılaşılması araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan düşünmeyi engelleyen dil yanlışlarını belirleme amacını taşıyan araştırmanın sınırlılıklarını; 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı TTKB tarafından temel eğitimin ikinci kademesinde beş yıl süreyle okutulmak üzere kabul edilmiş, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından Aksaray ilinde dağıtılanlar oluşturmaktadır.

1.5. Tanımlar

Dil: Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan faydalanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş sistemdir (Topaloğlu, 2011: 716).

Dil Yanlışı: Bir dilin yazım, gramer, anlam ve telaffuz bakımından yanlış kullanılması sonucunda ortaya çıkan karışıklıklardır.

Düşünme: Bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, analiz etme, birleştirme, bağlantıları, biçimleri kavrayarak sentez düşünceler üretme yetisi ve içinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik organize zihinsel süreçler olarak tanımlanabilir (Cüceloğlu, 1994; TDK, 2017a).

Kavram: Neslerin zihindeki soyut ve genel tasarımıdır (Özafşar, 2010: 167).

Kavram Yanlışı: Bir kişinin bir kavramı anladığı şeklin, ortaklaşa kabul edilen bilimsel anlamından önemli derecede farklılık göstermesidir (Aydoğan, Güneş ve Gülçiçek, 2003: 113).**Mantık:** TDK (2017a), mantığı doğru düşünme sanatı ve bilimi; doğru düşünmenin yolu ve yöntemi; düşüncenin ve düşüncenin varlık biçimlerinin, ögelerinin, türlerinin, olanaklarının, yasalarının ve düşünce bağlamlarının bilimi şeklinde tanımlamaktadır.

Yazım: Bir dilin söz varlığını, o dilde yürürlükte olan ses, şekil, köken vb. kurallara uygun olarak yazıya geçirme biçimidir (Korkmaz, 1992: 87).

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dil ve Önemi

Dil; insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendine özgü kural ve yasaları olan ve ancak bu kural ve yasalar çerçevesinde gelişebilen canlı bir varlık; seslerden örülmüş toplumsal bir kurum, başlangıcı belirsiz bir gizli antlaşma sistemi olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 1992: 1). Aksoy (2008: 6) dili; düşünceleri, duyguları belirten imler, öğrenme ve öğretmede kilit bir nokta, bilgi aktarım ve birikiminin önemli bir sağlayıcısı olarak tanımlamaktadır. Genel anlamda bakıldığında ise dil; insanla birlikte var olan, bir milletin uzun tecrübeleriyle oluşturduğu kavramları, kelimeler ve deyimler hâlinde kalıplara sokarak böylece millî düşünce faaliyetini düzenleyen, bir araya getirdiği toplulukların manevi varlığını koruyarak onları bir millet hâline getiren düşünme ve iletişim aracıdır (Muallimoğlu, 2003: 16; Karaağaç, 2009: 15). Dilin nitelikleri olarak beş unsur sıralanmıştır. Bunlar;

- Dil, bireysel bir yaratım ve değişim nesnesi değil, varlığını topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçlu bir olgudur.
- Dil sözden bağımsız bir biçimde incelenebilecek bir konudur.
- Bir göstergeler dizisidir.
- Söz gibi incelenmeye müsait somut bir olgudur.
- Dil değişmez bir görsel imgeye dönüştürülebilir işitme imgesine sahiptir (Saussure (2001)'den aktaran Özkan, 2012: 104).

Kültürlerin oluşmasında, taşınmasında, anlaşmalarda, anlaşmazlıklarda başvuru en önemli araç dildir (Esengül, 2006: 2). Nitekim toplu yaşamın doğurduğu en önemli olay ve bu yaşamın getirdiği en yararlı araç olan dil, bilgi aktarımının ve biriktirmenin tek sağlayıcısı olarak toplum ve kültür ilişkisi içerisinde taşıyıcı bir vazife üstlenmiştir (Aksoy,

2008: 6). Toplum hâlinde yaşayan insanların oluşturdıkları maddi, manevi kültür ürünleri, bilgiler, kuşaktan kuşağa dil vasıtasıyla aktarılmaktadır (Yılmaz, 2010: 16). Yıldız (2010: 37) bu durumu; “dil, toplulukların uzlaşımlarını aktarırken, uzlaşılanlarla nesilleri bilgilendirir” şeklinde ifade etmiştir. Bu nedenle dil, geçmiş neslin mirası; günümüz insanının ise geleceğe emaneti durumundadır (Yılmaz, 2010: 4).

Dil, insanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen, insanı insan yapan niteliklerin başında gelmekte, düşünce gibi insanın “ayrıcalık belgesi” olarak görülmektedir (Gül ve Soysal, 2009: 66). Düşüncenin gerçekleşmesi ve gelişebilmesi için dilin olması temel koşuldur. Özkan (2012: 106), dilin dünyadaki asıl ve özel etkinliğinin, insanın düşünme gücüne geçmesiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Dilin özellikleri ve bu özelliklerin biyolojik olarak yalnızca insanlarda bulunması, Darwin’ in de dikkatini çekmiştir. Darwin, köpeklerin “pek çok sözcüğü anlayan ancak tek bir sözcük bile söyleyemeyen bir yaşındaki bebeklerle aynı gelişim düzeyinde” olduklarını dile getirerek, insanlar ve hayvanlar arasındaki en önemli ve tek farkın dil olduğunu söyleyerek bunu “insanoğlu yalnız çok çeşitli sesler ve fikirleri ilişkilendirmek konusundaki neredeyse sınırsız gücü itibariyle farklılaşmaktadır” şeklinde ifade etmiştir (Darwin, (1937)’den aktaran Chomsky, 2008: 65). Bu açıdan Chomsky, dilin en önemli özelliğini Galileo’ya atfederek açıklamaktadır. Sınırsız düşünceleri dile getirmek için sınırlı sayıda araçların kullanıldığını fark eden Galileo, “insanların altı üstü yirmi dört tanecik harfin kâğıt üzerine farklı şekillerde yan yana dizilmesiyle en gizli düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan bir iletişim aracı keşfini” hayranlıkla anlatmaktadır (Chomsky, 2008: 64).

Görüldüğü üzere dil düşünmenin temeli olarak görülmektedir. Bu ilişkinin detayları bir sonraki başlık altında ele alınmıştır.

2.2. Dil-Düşünce İlişkisi

Dil, bir düşünme biçiminin dışa vurulduğu, o düşünme biçiminin somutlaştırıldığı kültürel kalıp; düşünce ise dilsel sembollerle şekil alan zihinsel etkinliklerin ortaya çıkardığı ürünlerdir. Bu bakımdan dil, bir düşünceyi ses ve yazıyla ifade eden bir form olarak adlandırılabilir (Gündoğan, 2002: 1). Vgotsky dil ve düşünceyi, “zamanla birbirini etkileyen, besleyen ve geliştiren iki öge” olarak değerlendirmekte, aralarında kopmaz bir bağ olduğunu dile getirmektedir (Esengül, 2006: 7). Dil düşüncenin âdeta evi olup burada olgunlaşan düşünce dil sayesinde dış dünyaya açılabilir. Yani düşüncenin oluşması ve gelişebilmesi için

dilin olması şarttır (Karabıyık, 2006: 1). Uygur (2005: 88-89), dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedir; “Dilsiz düşünemiyorum ben. Daha doğrusu şöyle diyeyim: Sözcükler ortamından ötede hiçbir düşüncem yok. Dilim düşüncemi, düşüncem de dilimi yoğuruyor. Bir ayrılmazlık var, dilimle düşüncem arasında. Bu arada çok kez dilim bana kılavuzluk ediyor, düşünürken... Düşüncemin aktığı yol dilimin çizdiği yoldur.” Berrak bir dil, düşüncenin yolunu açarak onun gelişmesini sağlamaktadır. Hepçilingirler (1998: 41) dili doğru dürüst kullanamayan insanın, doğru, mantıklı, kapsamlı düşündüğüne inanılmaması gerektiğini; “...ne kadar konuşuyor, ne kadar yazıyor, nasıl anlatıyorsa, o kadardır o insan, daha fazla değildir. Çünkü düşünmeyi de biçimlendiren dildir. Hiç kimse dil olmadan düşünemez.” sözleriyle ifade etmiştir. Ergün ve Özsüer (2006: 274)’e göre dil, sözcük ve kavramlar düşüncenin biçimsel görünüşü, dış giysisidir. Düşünce ile sözcükler arasın da sürekli bir gidiş geliş, karşılıklı etkileşim olduğu için düşüncelerin ancak sözcükler aracılığıyla varlık kazanabilir, sözcükler aracılığıyla dünyaya gelmektedir. Vygotsky (1985: 207) bu durumu “Düşünceden yoksun bir sözcük ölüdür; sözcüklerle cisimleşmeyen bir düşünce, bir gölgeden ibaret kalır.” şeklinde ifade etmiştir.

Dilin, düşünceyi tamamlayan, onu anlamlandıran ve son noktasına erdiren bir yetenek olmasını sağlayan önemli bir yönünün de olduğu söylenebilir (Gül ve Soysal, 2009: 7). Çotuksöken (2005: 28) dilin, düşüncenin bir anlatım kalıbı olduğunu ifade ederek insanın gözlem, izlenim, deneyim vb unsurları düşünme düzleminde simgeleştirerek kavranabilir duruma getirdiğini, düşünceleri dille somutlaştırdığını belirtmiştir. İşte bu aşamada dil düşünceyi, düşünce de dili sürekli olarak etkilemektedir. Düşüncenin, dilin kavram ve hükümlerinden oluşan anlam yapısından ibaret oluşuna bakarak, eskilerin “insan düşünen hayvandır.” tarifini, “insan sembol kullanabilen varlıktır.” şeklinde daha köklü bir hâle getirmek mümkündür (Karaağaç, 2009: 10). Carr (2012: 83), insanın sosyal bir varlık olması hasebiyle dilin düşünceye etki ettiğini belirtmektedir. Bunun daha ötesine geçerek Konfüçyüs’ün “dil kusurlu olursa, düşünce iyi anlatılamaz; düşünce iyi anlatılamazsa yapılması gerekenler doğru yapılamaz; görevler gereği gibi yapılamazsa, kültür bozulur; kültür bozulursa insanlar arasındaki değerler ortadan kalkar” sözleri dilin düşünce, eylem, sorumluluk, kültür, değer bağlamında toplumsal yapıyı şekillendiren en temel öge olduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2012:12). Dolayısıyla sosyallik dilin düşünceye etkisini ortaya koyan bir unsur olduğu kadar, dilin değişimine ve şekillenmesine de neden olan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Dil ile düşünce arasındaki münasebeti ortaya çıkarmak amacıyla düşünürler tarafından da farklı ele alış biçimleri görülmektedir. Konu üzerinde daha önce yapılmış çalışmalara bakıldığında; ilk çağlardan bugüne değin ortaya atılmış bütün savların, bir taraftan düşünce ve dilin özdeş tutulması ya da eritilerek birleştirilmesi ile öte yandan bunların aynı derecede mutlak ve metafizik bir biçimde birbirinden kopartılması ve ayrı tutulması gibi iki uç arasında yer aldığı görülmektedir (Koray, 1998: 18).

Bu konuda dilbilimcilerin, psikologların ve düşünürlerin üzerinde tartıştığı görüşler; “düşünme dile bağlıdır ve dil düşünmeye bağlıdır” şeklinde ifade edilmektedir. Watson; düşünme ve dili eşdeğer tutarken, Piaget, “düşünme ve dilin önceleri birbirinden ayrı gelişme gösterirken zamanla eşdeğer anlam kazandıklarını belirtmektedir (Tuna, 2006: 4). Dil-düşünce ilişkisi bağlamında Descartes, dilin varlığını düşünce için zorunlu bir belirti saymakta ve bunu insanı hayvandan ayıran kesin bir ölçüt olarak görmektedir. O, düşüncenin hayvanlarda da olduğu ve düşüncenin dilden bağımsız olarak var olduğu noktasındaki görüşleri reddetmektedir. Bu bağlamda hayvanlara düşüncenin atfedilmesini savunan ve bunları deneysel manada kanıtlamak isteyenlerin de görüşlerini sağlam bir zemine oturtma imkânlarının yokluğundan söz etmektedir (Gül ve Soysal, 2009: 71). Vendryes dili, salt düşünceyi aktaran bir araç olmanın ötesinde, dille düşünce arasında bir ortaklığın varlığından söz eder. “Dil, düşüncenin hem ürünü hem koşuludur.” Bunların ikisini de aynı gerçeğin değişik görünümleri olarak ele almaktadır (Vendryes, 2001: 8).

Dil ile düşünce arasındaki bağ, Antikçağda filozoflar tarafından da incelenmiş bir konu olup başta düşünceler olmak üzere ruhtaki her tür etkilimin dışı vurumu olduğu, birçok filozofun işlediği bir fikirdir. Bununla birlikte filozoflar dilin, düşüncenin ifadesinin imkânı olduğu kadar, düşüncelerin ona bütünüyle bir alet olduğuna da dikkat çekmiştir (Altınörs, 2010: 2). Aristoteles’in, Platon’un ve Augustinus’un bu konudaki değerlendirmeleri gözden geçirildiğinde; Platon, dil ile düşünce arasındaki ilişkiden bahseden ilk düşünürlerdendir. Platon, konuşma ve düşünme eylemlerinin aynı olduğunu, düşüncenin dilden değil, dilin düşünceden doğduğunu iddia etmiştir (Aksan, 1995: 53). Aristoteles ise düşüncenin objelerin zihindeki yansımaları olduğunu, dilin formundan düşüncenin formunun ortaya çıkarılabileceğini, dilin nesnelerin yansıtılmasına ve anlamlandırılmasına aracılık eden düşüncenin hizmetinde bir araç olduğunu vurgulamıştır (Gül ve Soysal, 2009: 10). Ortaçağda Augustinus, dilin, düşüncenin hızına yetişemediğine, çevresinden dolaştığına ve saptırdığına dikkat çekmiştir. Dil sadece, kendisi vasıtasıyla hakikate dikkat çekilen

pedagojik bir alet olduğu hususunda Platon gibi düşünmektedir (Altınörs, 2010: 3). Bu açıdan, düşüncenin kapsamının dilin kapsamından daha geniş olduğunu söylenebilir. Yeniçağda ise Descartes, dili düşüncenin belirtisi ve dışı vurumu olarak ele almış, insanın dil becerisi ile hayvanların çeşitli ifade biçimleri arasında radikal bir farklılık bulunduğunu savunmuştur. Platon’a ve Augustinus’a benzer şekilde Descartes da dili bir yandan düşünceyi ifade etme aracı olarak değerlendirirken, diğer yandan dilin alışkanlıkla ve özensiz kullanılmasının, doğru muhakeme etmenin önünde engel teşkil ettiğine dikkat çekmiştir (Altınörs, 2010: 4). Chomsky (2008), en zorlu kuramsal sorunu, yani kabul edilebilir dillere bir sınır getiren evrensel dilbilgisinin ilkelerini ortaya çıkarmak olarak görmekte olup dil öğrenmenin ve konuşmanın yalın bir uyaran-tepki koşullanması ile açıklanamayacak bir zihinsel süreç olduğu üzerinde durmuştur. Yine bu alanda dil ve düşünme gelişimi modelini, “sosyal, benmerkezci ve içsel konuşma” şeklinde kuran Vygotsky, bebeklikten itibaren dış gerçeklikten uzak sayılan çocuk düşüncesinin, belirli bir amaca, yani iletişim kurmaya ve sosyalleşmeye yönelik olduğunu göstermiş; verilen eğitimin çocuğun olgunlaşma düzeyinin üzerinde olduğunda çocuğun yardımıyla gösterdiği başarıya dikkat çekmiştir (Koray,1998: 85). Özetle dil düşünmenin aracı olarak görülmekte, sosyal ortamı şekillendiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde dilin, düşünmeden ve sosyal ortamdan etkilenen bir unsur olduğu yönünde de savlar ileri sürülmektedir. Dil, düşünme ve sosyal ortam birbirini etkileyen, insana dair oldukça önemli hususlardır.

2.3. Dilin Kullanımı ile İlgili Yanlılar

Bütün dünya dillerinde olduğu gibi Türkçede de dilin kendine özgü çeşitli yazım kuralları mevcuttur. Bu kurallar Türkçe olarak yazılan her materyalde mutlaka bulunması gereken yasalar hâlinedir (Akbaba, 2013:107). Bir insanın diliyle ilgili sorumlulukları olarak şunlar dile getirilmektedir: a) Ana dilinin güç kaynaklarını tanımak, b) Ana dilinin özelliklerini kavramak, c) Aile, toplum ve iş hayatında sağlıklı iletişim için anlatının nasıl olması gerektiğini öğrenmek, d) Ana dilini etkili kullanma becerisini kazanmak, e) Yazım kuralları, anlatım özellikleri ve söyleyişleriyle ilgili konularda hassas olmak gerekir (Yılmaz, 2012:13). Dolayısıyla kişinin hayatının her aşamasında dille ilgili konularda dikkatli olması ve mümkün olduğunca dil yanlışlarına düşmemesi hem konuştuğu dile ilişkin sorumluluğun hem de toplumun yetişmiş bir bireyi olmanın gerekliliği olarak görülebilir.

Dil yanlışları; dilin belli zaman ve mekân içinde, yaşayan söz varlığından veya kullanılan söz diziminden farklı olarak ve eş zamanlı çizgisinde kabul edilmeyen biçim ve dizimlere; dilin iletişimdeki vazifelerini ve doğru anlaşmayı engelleyen kullanışı dışına çıkılarak kullanılmasından kaynaklanır (Yılmaz, 2010: 45). Bu açıdan bakıldığında eğitim öğretimin yazılı materyallerinden olan ders kitaplarının dil ve anlatım yönünden daha dikkatli hazırlanması gerekmektedir. Nitekim dilin sadeliği, anlatımın düzgün oluşu, noktalama işaretlerinin yerinde kullanılması son derece dikkat isteyen bir husus olup, sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan dilin sadeleştirilmesi ve anlatımın düzgün olması bu alanda okutulan kitaplar arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran en önemli unsurlar arasındadır (Tay ve Öcal, 2014: 209).

Ders kitapları basımdan önce Milli Eğitim Bakanlığı TTKB tarafından incelenmektedir. İncelemede “dil” ölçütleri üzerinde önemle durulmakta olup bu ölçütler şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Yaşayan Türkçe doğru, güzel ve etkili kullanılır.
- Türkçeleşmiş kelimeler, yaşayan Türkçenin bir parçası olarak değerlendirilir.
- Öğrencilerin seviyelerine uygun yeni kelimeleri öğrenmelerine fırsat veren zengin ve akıcı Türkçenin kullanılmasına özen gösterilir.
- Cümleler, öğrencilerin zihnindeki bilgilerin yapılandırılmasına yönelik olarak kurulur.
- Paragraf düzenleme kurallarına uyulur ve paragraflar arasındaki anlam ve mantık ilişkisine dikkat edilir.
- Cümle uzunlukları, sınıf seviyesine uygun olarak düzenlenir.
- Türkçenin kullanımında, baskıya hazır nüshanın teslim tarihindeki Türk Dil Kurumunun son yayımladığı Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu esas alınır. Baskıya hazır nüshanın inceleme sürecinde Yazım Kılavuzu’nda yapılan değişiklikler eserin değerlendirilmesinde dikkate alınmaz. Ancak değişikliklerin yansıtılması başvuru sahibinden istenir.
- Konular işlenirken doğru, açık, anlaşılır bir dil ve anlatım kullanılır.
- Kelimeler, ince ayrımlara dikkat edilerek titizlikle seçilir.
- Metinlerde akıcılık, mantık dokusu ve fikir bütünlüğü sağlanır.
- İlköğretimin ilk üç sınıfında soyut kavramların kullanılmasından kaçınılır (Millî Eğitim Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği, 2011, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27449_0.html, 21 Haziran 2018’de erişilmiştir).

Dil yanlışlarını kesin çizgilerle sınıflandırmak mümkün değildir. Bu sebeple yapılan sınıflandırma; günümüze kadar yapılan araştırmaların düzenlenmeye çalışıldığı bir sınıflandırma olup; bu bölümde bariz dil yanlışlarını örneklendirmek suretiyle konu üzerinde çalışmaları olan yetkili kaynakların ve kişilerin gruplamaları esas alınmıştır.

2.3.1. Anlatım Bozuklukları

Doğru ve iyi anlatımı engelleyerek anlatımın bozuk olmasına sebep olan etmenlere anlatım bozuklukları adı verilir (Demir, 2006: 632). Anlatım bozuklukları çeşitli sebeplerden kaynaklanmakta olup bu bozukluklar; A) Anlamsal (Anlama dayalı) ve B) Yapısal düzeyde ortaya çıkmaktadır (Güleç, 2011: 10).

2.3.1.1. Anlamsal Bozukluklar

Anlam; bir düşüncenin veya eserin anlatmak istediği, taşıdığı bildiri, muhtevadır (TDK, 2017a). Anlamsal bozukluklar dört ana başlık altında gruplandırılabilir. Bunlar; a) Kavramların yanlış kullanımından kaynaklanan anlamsal bozukluklar, b) Gereksiz sözcük kullanımından kaynaklanan anlamsal bozukluklar, c) Sözcüğün yanlış anlamda kullanılması ve anlam belirsizliği ve d) Mantık yanlışlığından oluşmaktadır.

a) Kavramların Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar

İnsanları yeryüzündeki canlılardan farklı kılan en belirgin özellik düşünebilme ve düşündüklerini ifade ederek iletişim kurabilme yetisine sahip olmalarıdır ki insanlar bunu yalnız kavramlar aracılığıyla ortaya koyabilmektedir. Kavramlar, insanların anlaşmalarında ve iletişimde kullandıkları zihinsel araçlardır (Akbaba, 2013: 327). TDK (2017a) kavramı nesnelerin zihindeki soyut ve genel tasarımı olarak tanımlarken genel anlamda ise kavram; insan zihninde anamlanan, faklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi yapısıdır; bir değişkendir (Ülgen, 2004: 107). İnsanlar kavramlar yardımıyla tanır, seçer ve örgütler. Düşünce kavramlara dayalı bir sistemle üretilmektedir. Dünya bilgisini soyutlama süreci olarak hem düşünce hem de kavramlar, dil ile etkinleşmekte ve dil-düşünce-kavram ilişkisi karşılıklı birbirini var etmektedir (Bozkurt ve Uzun, 2017: 89).

Yılmaz ve Çolak (2011:188)’a göre kavramlar; “dille ilgilidir ve her kavram bir sözcükle ifade edilir.” Yaşantıların çeşitliliğine göre kavramların özellikleri, nicelik ve nitelik açısından yeniden tanımlanır. Çünkü kavramlar hangi yollarla kazanılırsa kazanılsın sadece

kişilerin yaşantılarında anlam kazanır (Kaptan, 1998: 95-99). Örneğin; İngilizcede iki akraba çocuğu birbirlerine yalnızca kuzen derken, Türkçede bu ifade yerine kullanılabilecek amca kızı, amca oğlu, hala oğlu, hala kızı, dayı oğlu, dayı kızı gibi birçok sözcük bulunmaktadır. Öyle anlaşıyor ki insanların ihtiyaçlarında geliştirdikleri değerlerin niteliği kavram oluşturma ve geliştirme süreçlerini de etkilemektedir (Ülgen, 2004: 108-117).

Vygotsky, kavramların doğaları gereği tek başlarına var olmalarının imkânsız olduğunu ve bir sistem içinde birbirlerine bağlı olarak bulunduklarını, kavramların bu özelliğinin öğrenmede önemli kolaylıklar sağladığı gibi sonraki öğrenmelere de olumlu etki yaptığını ifade etmektedir (Koray, 1998: 13).

Birçok eğitimci kavramları özelliklerini farklı biçimlerde gruplandırmıştır. Örneğin Fidan (1996: 189) kavramların özelliklerini şu şekilde belirtmektedir:

- Kavramlar, somuttan soyuta doğru sıralanır.
- Kavramların birbirlerinden ayrılan farklılıkları vardır.
- Kavramlar zihinde basitten karmaşığa doğru sıralanır.
- Her kavram kendine özgü özellikler taşır.
- Kavramın öğrenildiği ortam ve ön bilgiler, kavrama verilen anlamı etkiler.

Kavramların özelliklerini ifade eden bir başka araştırmacı Ülgen (2004: 108) aşağıdaki özelliklere dikkat çekmektedir;

- Kavramlar dille ilgilidir.
- Kavramlar çok boyutludur.
- Kavramlar kendi içlerinde, özelliklerine uygun belli ölçütlere göre gruplandırılabilirler.
- Kavramların algılanan özellikleri bireyden bireye değişebilir.
- Kavramlar objelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşur.

Temelde kavramlar, zihinde oluşma şekillerine göre “somut” ve “soyut” olmak üzere iki gruba ayrılır. Duyu organlarıyla algıladıklarımıza somut kavramlar, algılayamadıklarımıza ise soyut kavramlar adı verilir (Tokcan, 2015: 11). Vygotsky (1985) ise kavramları; spontane kavramlar (spontane us concept) ve bilimsel kavramlar (scientific concept) olarak gruplandırmıştır. Spontane kavramlar; kültürel pratiklerle öğrenilirken bilimsel kavramlar; spontane kavramlar üzerinden öğrenilir. Spontane kavramlar eğitime gerek duyulmadan,

çevresel faktörlerle kazanılacağını savunurken; bilimsel kavramların ise eğitim yoluyla kazanılabileceğini savunmuştur.

Kavram öğretim ve öğreniminde en sık karşılaşılan sorunlardan biri de kavram yanlışlarıdır. Kavram yanlış; bireyin bir kavram ya da bilimsel olaya ilişkin oluşturmuş olduğu ve bilim çevreleri tarafından kabul görmekte olan bilimsel teori ve fikirlerden farklılık gösteren yorum ve düşünceler olarak tanımlanabilir (Yağbasan ve Gülçicek, 2003: 111-112).

Kavram yanlışlarının oluşum sebepleri incelenen çalışmalarda yanlışlar iki grupta toplanmaktadır: Birincisi ders kitapları, öğretmen faktörü ve öğrencilerin daha önceki bilgilerinin bilinmemesi; ikincisi ise ders sırasında öğrencilerde gerekli kavramsal değişimin yapılamamasıdır. Birinci tür, öğrencilerin sınırlı bilgi ve deneyimleri üzerinde mantıksal yorum yapmaya çalışmalarından kaynaklanırken; ikinci tür ise okul ya da okul dışında öğrencilerin öğretim süreci içinde yapılandırmalarından kaynaklanmaktadır (Tokcan, 2015: 44; Yağbasan ve Gülçicek, 2003: 111-112).

Kavramların ne olduğu ve temel özelliklerine ilişkin girişten sonra, konuyla alakalı bakış açısı elde edilmesini sağlayacak önemli sorunlarla karşılaşmakta olup bu sorunları şu noktalarda birleştirmek mümkündür: i) Temel kavramlar ve alana özel kavramların kullanımı ile ilgili yanlışlar ve ii) Kavramlar arasında yanlış ilişki kurmadan oluşmaktadır.

Temel ve alana özel kavramların doğru bir şekilde kazandırılması için etkili bir kavram öğretimi yapmak gereklidir. Kavramlara dayalı öğretim öğrencileri, olguların karmaşık yığını içinde anlam kurmak ve özetlemek üzere yardım eden yüksek düzeyli kavramları düşünmek üzere hazırlar. İşte bu, öğrencilere balık tutmayı öğretmektir. Bilgiyi doğrudan aktarmak yerine mevcut bilgiyi anlama, kullanma yeni bilgiler üretmeyi öğrenmelerine yardımcı olacaktır (Barth ve Demirtaş 1997: 103).

Sosyal bilgiler dersinin amaçlarının gerçekleşebilmesi için, programda yer alan çok sayıdaki kavramın, her öğrencinin zihninde aynı anlam oluşturabilecek şekilde geliştirilmesi gerekir (Taşlı, 2005: 2) Nitekim bir ünitenin anlaşılması, o üniteye ait kavramların iyi bilinmesi ve öğrenilmesinden geçer. Öğrenciler kavramlar aracılığıyla olguların karmaşıklığını düzene sokar, ayrıntıların tutsağı olmaktan da kurtulurlar (Fidan, 1996: 190). İlköğretim sosyal bilgiler dersinin amaçlarından biri de öğrencilerin ünitelerle ilgili çeşitli sosyal problemleri anlayabilmeleridir. Öğrenciler sosyal bilgiler dersi kapsamında ilk kez karşılaştıkları kavramları çoğu zaman anlamakta güçlük çekmekte, birbirine karıştırabilmekte ve

yanılırlara düşebilmektedir (Yazıcı ve Samancı, 2003: 83). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında kavramların yanlış oluşturabilecek şekilde sunumuna rastlanmaktadır.

Örneğin;

DÜNYA'YI KEŞFEDİYORUZ

Dünya haritası üzerinde ülkemizin bulunduğu yeri nasıl tanımlarsınız?

Yaşadığımız şehir, kasaba ya da köyde oturduğumuz evin, eğitim gördüğümüz okulun bir adresi vardır. Adres birçok evin bulunduğu bir yerde evimizin yerini kolayca bulmamızı sağlar. Bunun gibi yeryüzünde herhangi bir ülkenin veya şehrin de adresi vardır. Ekvatorun kuzeyin Kuzey Yarımküre, güneyine Güney Yarımküre denir. Paralel, ekvatora eşit aralıklarla yatay olarak iki eşit parçaya bölen daire ekvatordur. Ekvatorun kuzeyine Kuzey Yarımküre, güneyine Güney Yarımküre denir. Paralel, ekvatora eşit aralıklarla yatay olarak çizilen dairelerdir. Örneğin, Ankara 40 derece kuzey paralelinde yer alır. Paralelleri dik kesen ve kutup noktalarında birleşen yaylar ise meridyenlerdir. (MEB, 2010: 34)

Yukarıda belirtilen örnekte “paralel ve meridyen” kavramları verilirken öğrencilere nasıl ki bir evin adresi bulunuyorsa yeryüzünde herhangi bir ülkenin ya da şehrin de adresi olduğu, bunun da paralel ve meridyenlerle belirtildiği ifade edilmektedir. Ancak bu tür benzetmeler ilerleyen zamanlarda öğrenciye sorulduğunda “paralel ve meridyen bir yerin adresini belirleyen şeydir” (Akbaba, 2013: 341) şeklinde yanlış öğrenmelere zemin hazırlayabilmektedir. Bu nedenle kavramların yanlış anlaşılmasına sebep olacak ifadelere eğitim içinde özellikle ders kitaplarında yer verilmemelidir. Kavramlarla ilgili bir diğer hata da; kavramlar arasında yanlış ilişki kurmadır.

Anlamlı ve kalıcı öğrenme, uygun öğretim yöntem ve teknikler ile kavramların ve kavramlar arası ilişkilerin gösterilmesiyle mümkün olmaktadır. Çünkü kavramlar bilginin yapı taşlarını, kavramlar arası ilişkiler ise bilimsel ilkeleri oluşturur (Çolak, 2010: 7). Örneğin; insanlar, çocukluklarından başlayarak düşüncenin soyut birimleri olan kavramları ve onların adları olan sözcükleri öğrenir, kavramları sınıflandırır ve aralarındaki ilişkileri bulurlar. Böylece bilgilerine anlam kazandırır, bilgilerini yeniden düzenlerler, hatta yeni kavramlar ve bilgiler üretirler (Çepni, Ayas, Johnson, Turgut, 1997: 41). Bilimin ilkelerine giden düşünce sisteminin halkaları, kavramlar arası ilişkilerden oluştuğundan, bir konuda kavram öğretilirken onların arasındaki ilişkiler de birlikte öğretilir (Papatya, 2001). Kavramlar arasında dört tür ilişkiden söz etmek mümkündür. Bunlar; eşitlik, ayrıklık, tam girişimlilik ve eksik girişimlilik (Yazoğlu ve İmamoğlu, 2014: 43-45).

Kavramlar Arasındaki Eşitlik İlişkisi: Kavramlardan her birisi, bir diğerinin bütün bireylerini içine alıyorsa, yani kapsıyorsa, bu kavramlar arasında “eşitlik” ilişkisi vardır. Bu durum şu örnekle ifade edilebilir: Konuşan-gülen; Her gülen konuşandır/Her konuşan gülendir (Yazoğlu ve İmamoğlu, 2014: 43-45).

Kavramlar Arasındaki Ayırıklık İlişkisi: Kavramlardan hiçbirisi, bir diğer kavramın hiçbir bireyini içermiyorsa, bu iki kavram arasında “*ayırıklık*” ilişkisi var demektir. Bu durum şöyle ifade edilebilir: Kâğıt-Tavşan; kâğıt kavramının hiçbir bireyi ile tavşan kavramının hiçbir bireyi ne birbirini içermekteler, ne de ortak bir özelliğe sahiptirler (Çüçen, 2012: 81).

Kavramlar Arasındaki Tam Girişimlik İlişkisi: Kavramlardan birisi, bir diğer kavramın bütün bireylerini içine alırsa, bu iki kavram arasında “*tam girişimlik*” ilişkisi var demektir. Bu durum şöyle belirtilebilir: Hayvan-At; bazı hayvanlar attır/bütün atlar hayvandır (Yazoğlu ve İmamoğlu, 2014: 44).

Kavramlar Arasındaki Eksik Girişimlik İlişkisi: Kavramlardan her birisi, bir diğerinin bazı fertlerini içine alıyorsa bu iki kavram arasında “*eksik girişimlik*” ilişkisi vardır. Örneğin; Kanatlı-Kuş; bazı kanatlılar kuştur. Fakat hiçbir zaman tüm kanatlılar kuş değildir. Burada sadece bir kısım kanatlıların kuş olduğu söylenmektedir (Çüçen, 2012: 81). Söz konusu ilişki durumlarının eğitim içerisinde gözetilerek hatalı kavramsal ilişkiler kurulmamalıdır.

b) Gereksiz Sözcük Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar

Özdeş anlamlı dil öğelerinin bir arada kullanılması ya da görevi olmayan bir sözcüğe yazıda yer verilmesi, anlatımın gücünü azaltarak sözü gereksiz yere uzatır. Nitekim gereksiz sözcükler bulunmayan yazı, daha etkili ve inandırıcı olur (Aksoy, 2008: 99). Gereksiz sözcük kullanılmasının iki temel nedeni olup bunlar; eş anlamlı sözcükten veya aynı sözcüğün tekrardan kaynaklanan gereksiz kullanımlar ve bir sözcüğün anlamının bir başka sözcük veya ekte bulunmasından kaynaklanan gereksiz kullanımlardan oluşmaktadır.

Aynı anlama gelen sözcükleri yan yana kullanmak ya da aynı sözcüğü sık sık tekrarlamış olmamak için sözcüğün anlamdaşını kullanmak, dilin zenginliğini ifade etmez. Aksine cümlede aynı anlama gelen sözcüklerin birlikte kullanımı duruluğu zedeler ve bu durumda anlatım bozukluğuna yol açar (Oktaylar, 2013: 376; Akbayır, 2011: 17). Örneğin: “*Yazar, konu üzerinde ileri sürdüğü fikirlerini ve görüşlerini kendisi özgürce mi açıklamaktadır, yoksa...*” cümlesinde “*fikir*” ve “*görüş*” sözcükleri aynı anlamda kullanılan sözcüklerdir (TDK, 2017a). Aynı anlama gelen kullanımlar birlikte sunulduğunda tek kullanımlardan daha zengin anlam iletmez; olsa olsa aynı anlamda sözcüklerin arka arkaya getirilmesiyle anlatımın değişmesine yol açarlar (Hepçilingirler, 2007b: 367).

Sözcüğün anlamını cümledeki bir ek veya cümlelerin geneli karşılıyorsa bu durumda olan sözcükler cümleden atılır (Güleç, 2011: 11). Bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin gereksiz olup olmadığını anlamak için, sözcük ya da sözcük öbeği cümleden atılır. Cümlelerin anlamında bir daralma, değişme, bozulma olmuyorsa o sözcük veya sözcük öbeği gereksizdir. Daralma oluyorsa gereklidir (Esengül, 2006: 41). Örneğin; “*Yaşanan tecrübeler üfkumuzu açacaktır*” cümlesinde tecrübeler yaşanarak edinilir, bu sebepten ötürü cümlede “yaşanan” sözcüğü cümleye gereksizlikten başka hiçbir şey katmadığı için bu söz öbeğinin cümleden atılması anlamda daralmaya neden olmayacaktır. Bu tip gereksiz sözcüklerin cümlelerde barındırılması anlam kalabalıklığı oluşturması nedeniyle düşünmeye engel teşkil eder durumdadır.

c) Sözcüğün Yanlış Anlamda Kullanılması ve Anlam Belirsizliği

Her kelimenin bir veya birden fazla anlamı vardır. Yazarlar bunlardan rastgele birini değil, kelimelerin anlamlarını tartması ve anlatmak istediği düşüncüyü karşılayacak kelimeyi özenle seçmesi gerekir (Aksoy, 2008: 73). Kelimeler bu şekilde kullanılmazsa anlatılmak istenilen ile ortaya çıkan düşünce birbirinden farklı olur. Örneğin; “Yakında ülkemizdeki barajlar kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya kalacak.” cümlesinde “kuraklık” sözcüğü cümleye uygun değildir. Zira “kuraklık” kelimesi toprak için çorak anlamında kullanılmaktadır. Cümlede toprak değil, barajlardan söz edilmiş olup bunlarda suyun çekilmesi söz konusu olabilir. Bu ise “kuruma” kelimesiyle anlatılabilir. Cümlelerin doğru şekli şu şekilde kurulacaktır; “Yakında ülkemizdeki barajlar kuruma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak.”

Bir cümlede anlam belirsizliğinin çeşitli sebepleri olabilir. Örneğin bir cümlede olması gerektiği hâlde olmayan bir tamlayan anlam belirsizliğine neden olabileceği gibi (Ateş, 1999a: 79) öznenin veya nesnenin net olarak belirtilmemiş olması, iki varlık veya durumun karşılaştırılmasında yapılan yanlışlıklar anlam belirsizliğine neden olabilir (Esengül, 2006: 20). Ögelerin yükleme yanlış bağlanması, tamlayan eksikliği ya da noktalama eksikliği durumunda, gramer bakımından önemli bir kusuru olmadığı hâlde, “kelime ve kelime grupları arasında anlam ilgisinin kurulamaması sebebiyle, duygu ve düşüncelerin yeterince ifade edilemediği, dolayısıyla bulanık, anlamca kapalı, cümleler” anlam belirsizliğine neden olur (83; Akbayır, 2011: 39). Örneğin; “*Yaralı arkadaşına yardım et dercesine baktı.*”

(Güleç, 2011: 39) cümlesinde “*yaralı*” sözcüğünden sonra virgül konulmaması anlamın ve öznenin değişmesine neden olmakta olup bu eksiklik anlamı olumsuz etkilemektedir.

d) Mantık Yanlışlığı

Doğru düşünme sanatı ve bilimi olarak tanımlanan mantık bilimi kendisine uyulduğunda zihni hatalardan koruyan bir alet, bir tekniktir (TDK, 2017a; Emiroğlu, 2004: 13). Yaran (2011) mantığı; “doğru düşünmenin, doğru akıl yürütmenin, doğru konuşmanın, bunun yanında yanlış düşünme, yanlış akıl yürütme, yanlış konuşma, yanlış kanıtlama”, “yanlıştan, yanılgıdan ve yanıltılmaktan korunmak ve doğruya yaklaşmak için aklı ve dili iyi kullanmanın kurallarını konu edinen bir bilim” olarak tanımlanmıştır (Yaran (2011: 13). Mantık yanlışları dil yanlışlarının bir sonucudur; çünkü dildeki kusurlar, bozukluklar, bilerek veya bilmeyerek birtakım yanlışların yapılmasına yol açmaktadır (Emiroğlu, 2004: 103). Fikirleri açıklama esnasında kullanılan kelimeler sadece fikirleri değil duyguları da ifade ettiği için konuşulan dil anlamlı ve aldatıcı ifadeleri de barındırabilmektedir. Bu yüzden mantık, kullanılan dilin, terimlerin sınırlarının iyi çizilmesini, anlam belirsizliğine veya çok anlamlılığa kayılmamasını, sınırlarının belli, kullanım şekillerinin belirgin olmasını talep eder (Emiroğlu, 2004: 103).

Mantık yanlışına düşmenin nedenleri olarak; bilgi eksikliği, acelecilik, karışık muhakeme, yanıltma isteği, ihtiraslar, egoyu koruma gayreti, yanıltma, dikkatsizlik, tecrübesizlik, duyuların yanıltılması, biyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar, kültürel özellikler, taassup, mantığı bilmemek yahut kaidelerine uymamak, önyargı, dilin kendine mahsus özellikleri sayılabilir (Emiroğlu, 2004: 23-27). Düşünmeyi en çok engelleyen ve yanlış düşünme biçimi oluşturulmasına sebep olan hatalar bunlar olup bu yanlışlara eğitimde yer verilmemesi gerekir.

2.3.1.2. Yapısal Bozukluklar

Yapısal bozukluklar üç ana başlık altında gruplandırılabilir. Bunlar; a) Özne-yüklem uyumsuzluğu, b) Öge eksikliği ve c) Sözcüğün yanlış yerde kullanımından oluşmaktadır.

a) Özne-Yüklem Uyumsuzluğu

Özne ile yüklem nicelik (teklik-çoğulluk) ve kişi bakımından birbirine uymamasına özne-yüklem uyumsuzluğu denir ve ögeler arasında nicelik bakımından ve kişi bakımından

uyumsuzluk olarak kendini gösterir (Demir, 2006: 190-195). Özne ve yüklem nicelik bakımında uyumunda kurallar aşağıdaki gibidir.

Kişi bakımından uygunlukta aşağıdaki kurallar geçerlidir:

- Özne bir tek kişi adılı ise, yüklem kişi eki de o adılın karşılığı kişiyi gösterir.
- Özne birinci, ikinci; birinci üçüncü; birinci, ikinci, üçüncü (tekil ya da çoğul) kişilerden oluşuyorsa yüklem birinci çoğul kişiyi gösterir.
- Özne, ikinci ve üçüncü (tekil ya da çoğul) kişilerden oluşuyorsa yüklem ikinci çoğul kişiyi gösterir.
- “Kimi, bazı” gibi belgisiz adılar birinci çoğul kişi eki (-imiz) olarak özne olduklarında yüklem için tekil kişi olabilir (Akbayır, 2011: 120; Demir, 2006: 194-195).

Bu kurala uyulmadığı durumlarda cümle kuruluşunda bozukluk var demektir.

b) Öge Eksikliği

Bir sözcüğün aynı cümlede farklı yargı barındıran ortak ifadeler kullanılması gerekiyorsa bu sözcüğün ekine dikkat edilmesi gereklidir. Eğer ek yargılardan birinde farklılık gösteriyorsa, o sözcük o yargı için uygun olan ek getirilerek yeniden yazılmalıdır. Yeniden yazılan sözcük veya sözcük grubu eklendiği yerde hangi öge oluyorsa cümleye eklemekten önce o cümlede o ögenin eksikliği vardır Öge eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozuklukları üç başlık altında sınıflandırılmıştır (Güleç, 2011: 298). Bunlar; i) Özne eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozukluğu, ii) Nesne eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozukluğu ve iii) Tümleç eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozukluğundan oluşmaktadır.

i) Özne Eksikliğinden Kaynaklanan Anlatım Bozukluğu

En az çabayla en çok anlam iletme isteminin sonucu olarak tüm dillerin anlatım düzenine “*en az çaba kuralı*” egemen olup dilimizde bu kuralın etkisiyle yinelemelerden kaçınılan, ortak öge kullanılmasına dayanan bir anlatım düzeni vardır (Demir, 2006: 642). Bir yargıya bağlı sözcüklerden herhangi birinin, diğer yargılardan birinde özne olarak kullanılabilmesi için o sözcüğün ekiyle uyumlu olması gerekir. Cümlede bu sözcük tekrarlanırken “sözcüğün eki çıkarılıyorsa” o sözcüğün özne olabilmesi için mutlaka bu değişikliğin yapılarak tekrar yazılması gerekir (Güleç, 2011: 298). Örneğin; “*Dili yasalar değil, politikacılar değil, ulus yapar. Zaman içinde oluşur, arınır, durulur.*” (Aksoy, 2008: 152) cümlesinde zaman içinde oluşup, arınıp, durulan şey nedir; sorusuna verilebilecek olan cevap “dil”dir. Ancak cümlede

özne konumunda bulunan “dil” kelimesine ikinci cümlede yer verilmeyerek “dili” tümleci ikinci cümlede öznesi olarak düşünülmüştür.

ii) Nesne Eksikliğinden Kaynaklanan Anlatım Bozukluğu

Bir yükleme uyan bir nesne başka bir yükleme uygun olmayabilir. Aynı nesne alması gereken yüklemlere ortak nesne kullanılması, nesne olmayan bir eylemle kurulan cümlede nesne bulunması veya aynı nesneyi alabilen yüklemler için nesnenin gereksiz yere yinelenmesi anlatım bozukluğuna neden olur (Demir, 2006: 644). Örneğin; “*Bu ekip basılacak kitaplardaki dil bozukluklarını ve dizgi hatalarını gidermeye çalışıyor; daha sonra da baskıya gönderiyor*” (Güleç, 2011: 2931).” cümlesinde baskıya gönderilen nesneyi işaret eden “neyi” sorusuna verilebilecek olan cevap konumunda bulunan “*bu kitapları*” sözü temel cümlede nesnesi konumunda kullanılmadığı için anlatım bozukluğu oluşturmuştur.

iii) Tümleç Eksikliğinden Kaynaklanan Anlatım Bozukluğu

Tümleç eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozuklukları; eylemin gerektirdiği dolaylı tümlecin bulunmamasından, tümleç yüklem uyumsuzluğundan, ayrı ayrı tümleç isteyen yüklemlere ortak tümleç kullanılmasından veya ortak olarak kullanılan tümlecin gereksiz yinelenmesinden kaynaklanmaktadır (Hepçilingirler, 2007a: 353; Demir, 2006: 645).

Örneğin; “*Bize hep politik sorular soruyorlar; biz buna bir taraftan alıştık, bir taraftan bıktık*” (Hepçilingirler, 2007b: 353).” cümlesinde “buna” kelimesi dolaylı tümleç olarak her iki cümleyi de sıralı bağlı olarak bağlamıştır fakat cümlede tümleç konumunda bulunan bu kelimenin ikinci cümleye uygun olmamasından kaynaklanan anlatım bozukluğu görülmektedir. İkinci cümlede tümleç konumunda “biz buna alıştık” şeklinde bir kullanıma yer verilmelidir.

Tümleç eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozuklukları; “tümleç artıklığı” adı verilen aynı tümleci alan birbirine bağlı yüklemler için bu tümlecin gereksiz yere yinelenmesinden kaynaklanan pürüzler şeklinde de görülebilir (Demir, 2006: 645; Hepçilingirler, 2007a: 353). Örneğin; “*Dost elinden geldiği kadar destek olur.*” (Demir, 2006: 645) cümlesinde, “kime yardımcı olur” sorusu yöneltildiğinde tümleç belirsizliğinden kaynaklanan bir anlatım bozukluğuyla karşılaşılacaktır.

c) Sözcüğün Yanlış Yerde Kullanılması

Sözcükler cümle içerisinde anlatılmak istenilenlerin niteliğine göre belli bir düzen içerisinde sıralanır. Dilimizde bazı sözcüklerin türleri cümle içerisinde kullanıldığı yere göre değişebilir ki bu da anlamın değişmesine yol açar. Özellikle sıfatların ve belirteçlerin yanlış yerde kullanılması cümlede anlatım bulanıklığına yol açmakta, açıklığı engellemektedir. Böyle durumlarda sözcükler cümle içerisinde söylenmek istenen düşünceye uygun yerde kullanılmalıdır. Aksi halde o cümlede anlatım bozukluğu oluşturmaktadır (Güleç, 2011: 137; Demir 2006: 637). Örneğin; inşaatlarda “*İzinsiz inşaat girilmez*” şeklinde yazılan tabelalara genellikle rastlanmaktadır. Oysaki “*izinsiz inşaat*” cümlesinden inşaat girişin izinsiz olamayacağı anlaşılabileceği gibi, inşaatın izinsiz olduğu anlamı da çıkarılabilmektedir.

Sözcüğün yanlış yerde kullanımına genellikle haber bültenlerinde sık karşılaşmaktayız. Örneğin; “*İzinsiz Hint keneviri üreten kişiler düzenlenen başarılı operasyonla yakalandılar.*” cümlesinde “*izinsiz Hint keneviri*” değil, “Hint kenevirini izinsiz olarak yetiştiren” kastedilmektedir.

2.3.1.3. Yazım (İmla) Kurallarına Aykırılık

Anlatımda ifadeyi başarılı kılan unsurlardan biri de yazım kuralları olup bu kurallar dilin doğru kullanılmasında gerekli unsurlardan biridir. Yazım, “Bir dilin söz varlığını, o dilde yürürlükte olan ses, şekil, köken vb. kurallara göre doğru olarak yazıya geçirme; dildeki kelimeleri doğru olarak yazma bilgisidir.” (Topaloğlu, 2011: 1418). Sözlü anlatımda “vurgu, tonlama, telaffuz” ne kadar önemli ise yazılı anlatımda da yazım, o kadar önemlidir (Özay, 2000: 128).

İlköğretim okullarında okutulmak üzere kabul edilmiş yazılı materyalleri oluşturan ders kitaplarında yazım kurallarına uyulması bireylerin, metinlerde aktarılmak istenilen bilgiyi algılamasını kolaylaştırmaktadır. Yazılı materyallerde resmî dilde belirlenen yazım kurallarına uyulmaz, yazıda dizgi yanlış olur, cümleler mantık kurallarının dışına çıkarsa; verilmek istenilen mesaj doğru olmaz ve bu noktada ise dil yanlışları meydana gelir. Aşağıda yazım kurallarıyla ilgili olarak yaygın biçimde görülen yanlışlara yer verilmiştir.

a) “iken”in Yazılışı

“i-” yardımcı fiilinden (-ken) ekiyle yapılan “iken”, ayrı yazılabildiği gibi kelimelere eklenerek de yazılabilir. Eklenerek yazıldığında baştaki “i” ünlüsü düşer (Turan, 2014: 18).

Ayrı veya bitişik yazılsın bu kelimenin en önemli özelliği kalın şeklinin olmamasıdır. Bu unsurun eklenmesi sırasında en az çaba ilkesi doğrultusunda kalınlık/incelik uyumu eğilimi görülür ki bu tür kullanışlar resmî dilde yanlış sayılır (Yılmaz, 2010: 145). Örneğin; “sonuçsa (*sonuç ise*), kalırmış (*kalır imiş*), ağaçsa (*ağaç ise*), vb.

b) Pekiştirmeli Sıfatlar

Niteleme anlamı kuvvetlendirilmiş, sıfatlara pekiştirmeli sıfat denir (Demir, 2006: 303). Sıfat görevindeki pekiştirmeli sözler bitişik yazılır: “*apaçık, apak, büsbütün, çepeçevre, çırılçıplak, dümdüz, düpedüz, gömgök, güpegündüz, kapkara, kupkuru, masmavi, mosmor, paramparça, sapasağlam, sapsarı, sırlıklam, sırsıklam, sipsivri, yemyeşil vb.*” (Turan, 2014: 18). Pekiştirmeli sıfatların yazımında hatalar, pekiştirmeye yarayan “m, p, r, s” seslerinin birbirlerinin yerlerine kullanılması şeklinde görülür (Yılmaz, 2010: 146). Örneğin; “koskocaman-kopkocaman”: Resim sergisi münasebetiyle, koskocaman/kopkocaman bir tablo yapmayı planlıyoruz.

c) Birleşik Kelimelerin Yazılışı

Birleşik sözcükler iki ya da daha çok sözcüğün kalıplaşıp kaynaşmasıyla oluşurlar (Hepçilingirler, 2007a: 196). Birleşik kelimelerin bitişik veya ayrı yazılmasında kurallar şöyledir;

- Ses değişimine uğrayan birleşik kelimeler bitişik yazılır: “kaynata (kayın+ata), pazartesi (pazar+ertesi), sütlaç (sütlü+aş)...”
- Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır: “hanımeli (bitki), aslanağzı (bitki), kuşburnu (bitki)...”
- Etmek, edilmek, olmak, eylemek, kılmak, kılınmak yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiillerde isim her hangi bir ses düşmesine veya türemesine uğrarsa bitişik; uğramazsa bu tür birleşik kelimeler ayrı yazılır: “hapis+etmek> hapsetmek, afv +etmek > affetmek; alt etmek, arz etmek, el etmek, sağ olmak gibi” (Turan, 2014: 25).

Birleşik kelimelerin bitişik veya ayrı yazılması hususunda ilkelerle hareket edilmemesi sonucu kelimeler, bazı yerlerde birleşik yazılırken aynı kelimelerin bazı yerlerde de ayrı yazıldığı görülmekte olup bu durum dil yanlışlarına neden olmaktadır. Örneğin; “*dil bilgisi*”

sözcüğünü araştırma kapsamına alacak olursak, her ikisi de Türkçe konusunda kaleme alınmış olan eserlerde bu kelimenin şu şekilde yazıldığı görülmektedir:

“Ergin, M. (1992). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi* (19. Baskı), İstanbul: Bayrak Basım.” şeklinde yazılırken, başka bir çalışmada, aynı kelimelerde farklı kullanımlar mevcuttur.” Demir, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi* (2. Baskı), Ankara: Kurmay Yayınevi.” (Yılmaz, 2010: 148).

d) Sayıların Yazımı

Sayılar metin içerisinde yazıyla yazılmalıdır. Ancak para tutarı, saat, ölçü, istatistik verilere ilişkin sayılarda rakam kullanılabilir (Turan, 2014: 19). Örneğin; 17.30’da, 11.00’de, 1.500.000 lira, 25 kilogram, 150 kilometre, 15 metre kumaş, 1.250.000 kişi vb.

Küçük sayılar, yüz ile bin sayıları ve bunun yanı sıra edebî metinlerde geçen sayılar yazıyla gösterilir (Kavcar vd., 2002: 54). Örneğin; “*Bu işi bitirebilmemiz için yedi gün daha çalışmamız gerekir. “Bu ankete 1214 kişi katılmıştır.”*”, “*On iki bin üç yüz altmış*”

Sıra sayıları yazıyla ve rakamla gösterilebilir. Rakamla gösterilmesi durumunda ya rakamdan sonra bir nokta konur ya da rakamdan sonra kesme işareti konularak derece gösteren ek yazılır: 15., 56., XX.; 15’inci, 56’ncı, XX’nci vb. (Turan, 2014: 19).

Yapılan araştırmalarda, sayıların yazımı konusunda son zamanlarda nerede ve hangi amaçla kullanılmış olursa olsun sayıların yazıyla yazıldığında bitişik yazıldığı görülmektedir. Oysaki banka işlemleri ve parayla ilgili belgelerde sayılar bitişik olarak yazılmalıdır; “*Yalnızaltmışbeşmilyonikiyüzonaltıbin* vb. (Demir, 2006: 692). Bu kuralla ilgili oldukça fazla yanlışlığa rastlanmaktadır.

e) Sözcüklerin Yanlış Yazılması (Dizgi Yanlışları)

Dizgi; basım için harfleri, kelimeleri, satırları, sayfalar oluşturacak biçimde düzenlemedir (TDK, 2017a). Kitaplarda sık karşılaşılan bu yanlışlar, yakın geçmişte “mürettip”, şimdilerde “operatör” denen matbaa işçisinin dikkatsizliğine ya da yetersizliğine bağlanır; ancak dizilen yazıları basımdan önce görüp düzeltmesi gereken yazar bunu yapmıyorsa sorumluluğu paylaşır (Yılmaz, 2010: 108). İncelenen ders kitaplarında sözcüklerin yanlış yazımı söz konusu olduğunda; yanlışlar italik olarak, altı çizili bir şekilde, doğru kullanımına da yer verilerek yazılmıştır ancak açıklama yapmaya gerek duyulmamıştır.

f) Büyük Harfler

Ana başlıkta bulunan kelimelerin tamamı, kurum, kuruluş adlarının her sözcüğü, yer, yön bölge bildiren sözcükler, kitap, dergi, gazete adları, cümlelerin, cümle içinde tırnak veya parantez içine alınan cümlelerin, iki noktadan sonra gelen cümlelerin (Yakıcı, Yücel, Doğan, Yelok, 2014: 369), açıklama yazılarının ve alt başlıkta bulunan kelimelerin, belirli bir tarih bildiren ay ve gün adlarının, levhaların, ilk harfleri, özel adların, büyük harfle başladığı kuralı genellikle bilinir (Demir, 2006: 687).

Yapılan incelemelerde büyük harflerin kullanımında görülen yanlışların genellikle bazı sözcüklerin özel ad sanılmasından ve dikkatsizlikten kaynaklanmaktadır. Örneğin; “19 mayıs 2017’de yeni bir gazete çıkaracağım.” cümlesi ele alınacak olursa; bilindiği gibi belirli bir tarihi belirtmeyen ay ve gün adları küçük harfle başlar. Dolayısıyla bu cümlede geçen “mayıs” sözcüğü “Mayıs” biçiminde büyük harfle yazılması gerekirken kelimeye küçük harfle başlaması kural dışıdır. Yine başka bir örnek verilecek olursa; “Türkçenin imlası” sözünde büyük harfle başlayan “Türkçe” kelimesinin “türkçe şarkılar” sözünde küçük harfle başlatılması kuralı gibi (Yılmaz, 2010: 98).

g) Tarihlerin Yazımı

Tarihler zaman birimi olarak en kısıdan en uzuna doğru sıralanır ve belirli bir tarihi gösteren ay ve gün adları büyük harfle başlanarak yazılır (Akbayır, 2011: 246). Günümüzde tarihlerin yazılışıyla ilgili yanlış kullanımlara sık rastlandığı için doğal görülen yanlışlar bulunmaktadır. Bunlar arasında en belirginini; tek yılların, çokluk takısı kullanılarak betimlenmesidir. Oysaki tek yılın bahsedildiği durumlarda “yılların” değil, “yıl” kelimesinin kullanımı gerekmektedir. (Muallimoğlu, 2003: 1012). Örneğin; “1990 yıllarında” şeklinde görülen anlatımlarla karşılaşılmaktadır ki tümcede tek yıl belirtildiği için “yıllar”ın kelimesi yerine “yıl” kelimesinin kullanılması gerekmektedir.

h) Kısaltmaların Yazımı

Kısaltma; “bir sözcük, terim veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesidir” (Turan, 2014: 51). Büyük harflerle yapılan kısaltmaların arasına nokta konmazken, kısaltmalardan sonra gelen ek kesme ile ayrılır ve ek, kısaltmanın okunuşuna uyar (Turan, 2014: 51-52). Örneğin; “TÜBİTAK’ın, TBMM, TDK, AŞ, TBMM’ye, vb.”

Kısaltmalarla ilgili yanlışlar genellikle; kısaltmanın kesme işaretiyle ayrılışı ve okunuşunda görülmektedir. Kısaltmalara getirilen eklerin okunuşu, kısaltmalarla birlikte kullanılan kelimeler, bazen kurulan tümce içerisinde bulunmakta olup, kısaltmayla birlikte okunduğunda kelimelerin tekrarına neden olup dil hatasına düşülmektedir (Güleç, 2011: 72). “ÖSS sınavı, Kanal A Kanalı, ÖSYM Merkezi” vb.

2.3.1.4. Noktalama İşaretlerinde Dil Yanlışları

Noktalama işaretleri; duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlelerin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (Turan, 2014: 35). Ateş (1999b: 217) noktalama işaretlerinin önemine şu sözleriyle dikkat çekmektedir: “Bir kentin yaşayışında, düzeninde trafik işaretleri ne denli önemliyse, bir yazıda noktalama işaretleri de o denli önemlidir. Trafik işaretleri olmayınca kentte nasıl bir karmaşa doğacağını kestirmek güç değildir. Aynı şekilde noktalama işaretlerinin yerli yerinde kullanılmadığı yazılarda önemli karışıklıklar doğar, yazıyı anlamak güçleşir, hatta olanaksızlaşır.”

Noktalama işareti yanlışlığı veya eksikliği cümlede aktarılmak istenilen mesajdan daha farklı anlamlar çıkarılmasına neden olabilir. Yanlışla düşmemek için yazım kurallarını öğrenmek ve bu kurallara dikkat etmek gerekmektedir. Genellikle dil hataları yapılan noktalama işaretleri şunlardır:

Nokta: Noktalama işaretlerinin arasında en çok kullanılan ve görev üstlenen işaret noktadır. Nokta, sayılardan sonra sıra bildirmek için, arka arkaya sıralandıkları için virgülle veya çizgiyle ayrılan rakamlardan yalnızca sonuncu rakamdan sonra, tarihlerin yazılışında, kitap, dergi vb. nin künyelerinin sonuna konan noktalama işareti olan nokta, cümlelerin tamamlandığına işaret eder (Turan, 2014: 35) Ancak noktanın görevleri dâhilinde buçuklu sayıları göstermek yoktur. Türkçede buçuklar sayılar arasına virgül konarak belirtilir; ancak yanlış olarak noktalı kullanışlara da rastlanmaktadır (Yılmaz 2010: 167; Hepçilingirler, 2007a: 233-234).

Virgül: Kullanım alanının geniş olması sebebiyle en çok hataya düşülen noktalama işareti virgüldür. “Birbiri ardınca sıralanan eş vazifeli kelimeler arasında; sıralı cümleleri birbirinden ayırmada; cümlede özel olarak vurgulanması gereken öğelerden sonra; uzun cümlelerde yapımdan uzak düşmüş olan öğeleri belirtmede; kendisinden sonraki cümleye bağlı olarak ret, kabul ve teşvik bildiren kelimelerden sonra” (Akbaba, 2013: 108), bir

kelimenin kendisinden sonra gelen kelime veya kelime öbekleriyle yapı ve anlam bakımından bağlantısı olmadığını göstermek ve anlam karışıklığını önlemek için; hitap için kullanılan kelimelerden sonra; sayıların yazılışında, kesirleri ayırmada kullanılan noktalama işaretidir (Akbayır, 2011: 90).

Virgölün kullanımının gerekli olduğu yerler belli olup, bu kurallara uyulmaması anlamı da olumsuz etkileyebileceği nedeniyle dil yanlışlığı sayılmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde virgölün kullanımında görülen noktalama hatalarına yer verilmiştir:

“Ayşe’nin tüketici hakkını ihlal eden satıcı(,) sorumluluğunu da yerine getirmemişti.” (MEB, 2006: 19) cümlesinde virgölün kullanımına yönelik “noktalama eksikliği” bulunmakta olup bu durum dil yanlışlığına sebebiyet vermektedir.

“Başarılı olabilmeniz için, daha fazla çalışmalısınız” (Muallimoğlu, 2003: 818) cümlesinde eylemin faili, fiilli olduğu için virgüle gerek olmamasına rağmen bu noktalama işareti yer verilmesi gereksizdir.

İnceltme/Uzatma İşareti: Yazılışları bir, anlamları ve söylenişleri ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konan bu işaret “ı”den sonra gelen “a ve u”ların üzerine konmaz: “Lale, selam, plan, reklam vb.” (Turan, 2014: 12).”Şapka” olarak adlandırılan bu işaret hususunda; “şapkalar kalktı/kalkmadı mı?” şeklinde tereddütler yaşanmaktadır. Kalkan şapkalar, “ı” harfinden sonra gelen “a ve u”ların üzerine konanlardır. Ancak “g ve k” harflerinden sonra gelen “u ve a” lar, üzerine inceltme/uzatma işareti konulmaz ise kendiliğinden ince okunmaz (Yılmaz, 2010: 170).

Kesme İşareti: Özel adlara, kısaltmalara ve sayılara getirilen ekleri, iki sözün birleşmesi sırasında ortaya çıkan ses düşmesini ve cümlede birbiriyle karıştırılabilecek olan sözcüklerin eklerini ayırmak için kullanılan noktalama işareti olan kesme işaretinin (TDK, 2017b ve Akbayır, 2011: 265) kullanılmaması gereken yerde kullanılması, kullanılması gereken yerde ise kullanılmaması, anlam kaymasına neden olduğu için dil yanlışlığı sayılmaktadır. Örneğin; *“Osmanlı’da kadının yeri önemlidir.”* cümlesinde geçen “kadı” kelimesi kesme işaretiyle ayrılmadığı için Osmanlı Devleti divan üyelerinden “kadı” kelimesiyle karıştırılmış ve anlam değişmesine uğramıştır (Gülüm ve Gönen (1998)’den aktaran Köstüklü, 2013: 279).

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma, ders kitaplarında yer alan düşünme ve dil ilişkisine ait genel durumu örnekleri ile ortaya koymak ve mevcut durumu bir bütün olarak görebilmek için nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak organize edilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek 2008: 39).

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışma, bir doküman analizi olduğundan kullanılan dokümanlar 2009 yılında yenilenen ilköğretim programına uygun olarak farklı yayınevleri tarafından hazırlanan 2016-2017 eğitim öğretim döneminde Millî Eğitim Bakanlığının TTKB 30.12.2014 tarih ve 121 sayılı kararı ile beş yıl süreyle ders kitabı olarak okutulmak üzere kabul edilmiş, ilköğretim 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından Aksaray ilinde önerilen ve dağıtılanlardan oluşmaktadır. Çalışmada ilk defa 2012-2013 eğitim öğretim yılından başlayarak 4+4+4 olarak da adlandırılan yeni eğitim sisteminin getirdiği değişikliklerin bir sonucu olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin 5. sınıftan itibaren ders vermeye başlamaları nedeniyle 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları inceme kapsamına tabi tutulmamıştır. MEB (2016) Tebliğler Dergisi'nde, 2016-2017 eğitim öğretim yılında okutulacak, ilköğretim ikinci kademe öğrenci ders kitapları listesi yayınlanmış olup tablo 1, 2 ve 3'te gösterilmiştir.

Tablo 1: MEB TTKB Tarafından 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl Süreyle İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Okutulmak Üzere Belirlenen Ders Kitapları Listesi

İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	S. Cebir A. Midilli-Ö. Bayram	Koza Yay./Ank.
<i>İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı</i>	<i>A. U. Özensoy-C. Aynacı</i>	<i>Berkay Yay./Ank.</i>
İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	E. Ü. Karabıyık	Yay Yay./Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	A. U. Özensoy	Harf Yay./Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	C. Öztürk-Z. Karabacak - F. Dayı- L. Öğrenir- K. Baştürk	Ney Yay./Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	K. Kaya- E. Yıldız	Ada Matb./ Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	S. Tüysüz	Tuna Matb./ Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	T. Ersoy	Pasifik Yay./Ank.

Tablo 2: MEB TTKB Tarafından 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl Süreyle İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Okutulmak Üzere Belirlenen Ders Kitapları Listesi

İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı	Z. Tekten	Sistem Ofset/Ank.
<i>İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı</i>	<i>E. Ü. Karabıyık</i>	<i>Evren yay. /Ank.</i>
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı	F. M. Karakaya - S. A. Midilli- M. N. Güven	Yay Yay. /Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı	O. Türkan-B. Özden	Atlantik Yay. /Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı	S. Tüysüz- Ş. Yıldırım	Tuna Matb. /Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı	K. Kaya	Ada Matb. /Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı	A. Kolukısa - E. H. Tokcan	Ank. Ödev Yay. /Ank.

Tablo 3: MEB TTKB Tarafından 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl Süreyle İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Okutulmak Üzere Belirlenen Ders Kitapları Listesi

İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı	Komisyon	Millî Eğt.Yay./Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı	A. Y. Açılım	Yay Yay./Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı	S. Tüysüz	Tuna Matb./Ank.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı	M. M. Arslan	Anıttepe Yay./Ank.
<i>İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı</i>	<i>Ö. F. Evirgen</i>	<i>Ekoyay Matb./Ank.</i>
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı	F. Çakır	Ada Matb./Ank.

Dağıtılan kitaplar arasından Özensoy ve Aynacı (2016) tarafından hazırlanan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, Karabıyık (2014) tarafından hazırlanan 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı

ve son olarak Evirgen (2016) tarafından hazırlanan 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı Aksaray ilinde dağıtılan kitaplar olması sebebiyle incelemeye tabi tutulmuştur.

3.3. Veri Toplama Teknikleri ve Verilerin Analizi

Araştırma, doküman incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Sosyal bilimler alanında genellikle kullanılan doküman incelemesiyle; araştırma yapılan alanla ilgili pek çok veri gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmaksızın belge, inceleme yoluyla elde edilebilir. Milli Eğitim Bakanlığının, TTKB tarafından 2016-2017 eğitim öğretim döneminde Aksaray ilinde dağıtılan ve önerilen ilköğretim 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğrenci ders kitabı olarak okutulmasına izin verilen yayınlardaki bütün metinler taranmıştır. Araştırma probleminden hareketle, yazılan her materyalde mutlaka bulunması gereken yazım ve noktalama kurallarına yer verilmiştir. Dil hatalarının tasnifinde Altun vd. (2013)'nin "Sosyal Bilgiler Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu", Güleç (2011) tarafından kaleme alınan "Dil ve Anlatım Bozuklukları" ve bu alanda Yılmaz (2010)'ın kaleme aldığı "Dil Yanlışları" çalışmaları esas alınmıştır. Ders kitapları üzerinde yapılan incelemede, dilin kullanımı ile ilgili hatalar; "yazım kurallarına aykırılık, noktalama işaretlerinde dil yanlışları"nı kapsarken; kavram kullanımı ile ilgili hatalar; "temel ve alana özel kavramların kullanımı ile ilgili hatalar ve kavramlar arasında yanlış ilişki kurma" olmak üzere yapılmıştır. Ders kitaplarındaki metinler, düşünmeye zemin hazırlayan sorular, özetler incelenmiş ve tümceler dil ve anlam yanlışları açısından tek tek irdelenerek kimi zaman, yazımda görülen dikkat çekici yanlışlar tespit edilmek suretiyle örnek metinlere yer verilmiştir. Belirlenen sorunlu ek ya da sözcükler altı çizilmek suretiyle, italik olarak vurgulanmış olup doğru kullanımları parantez içerisinde verilerek açıklamaları yapılmıştır. Sözcüklerin yanlış yazımı söz konusu olduğunda ise; yanlışlar italik olarak, altı çizili bir şekilde, doğru kullanımına da yer verilerek yazılmıştır ancak açıklama yapmaya yer verilmemiştir. Birden fazla dil yanlışları içeren cümleler, ilgili bölümlerde tekrar ele alınmıştır. Verilerin bu şekilde değerlendirilmesinde ölçü olarak TDK yazım kılavuzu (2017), Türkçe sözlükler ve uzman görüşlerinin yanı sıra, gereken yerlerde düşüncelere de yer verilmiştir. Araştırmada bulguların geçerliliğini sağlamak amacıyla üç alan uzmanından görüş alınarak değerlendirme sürecinde ortak bir strateji belirlenmek suretiyle yanlışlar konusunda görüş birliği sağlanmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Düşünmeyi Engelleyen Dil Yanlışları

Sosyal bilgiler dersinin birincil amacı; “Her yönüyle iyi ve örnek bir yurttaş yetiştirmek” olduğuna göre, bu yurttaşın kararlarını alırken akılcı bir şekilde düşünmesi ve sorgulaması, karar vermesi, sosyal problemlere kafa yorması ve özgün çözümleriyle kendini bulunduğu toplumda var etmesi gerekir (Turan, Sünbül ve Akdağ, 2014: 161). Bu özelliklere sahip bir yurttaş yetiştirebilmek için öncelikli olarak onun okul sıralarında dilinin inceliklerini ve düşünme becerilerini öğrenmesi, onları özümsemesi gerekir ki bu yolla hem sosyal bilgiler konuları ile ilgili kavramları öğrenmesi kolaylaşır hem de düşünme becerileri ile donatılmış bir birey olarak okul dışındaki toplum hayatında, eğitim programına koyulan “iyi yurttaş”ı elde etmiş oluruz (Turan, Sünbül ve Akdağ, 2014: 161). Bu hedefler doğrultusunda bireyin düşünmesinde ve dil eğitiminde önemli bir araç olan ders kitaplarının dil anlatım ve yazımına özen gösterilmesi, alanında kusursuz olması gerekir. Ancak incelenen ders kitaplarının dil ve anlatım konusunda sorunlu olduğu görülmüş olup aşağıda bu yanlışlara yer verilmiştir.

Bu kısımda yapılan gruplamalar, sadece incelenen ders kitaplarında tespit edilen anlatım bozukluklarından oluşmakta olup bunlar; A) Anlamsal Bozukluklar ve B) Yapısal bozukluklardır. Çalışmada önemli olan sosyal bilgiler ders kitaplarında görülen düşünmeyi engelleyen dil yanlışlarının tespiti olup, kitapların yazımından dizgisine kadar olan dil yanlışları bu açıdan ele alınmış, metinler içerisinde belirgin bir şekilde birden fazla dil yanlışları olan tümceler ilgili bölümlerde farklı bakış açısıyla tekrar ele alınarak değerlendirilmiştir. Tespit edilen yanlışlar “*italik*” yazılarak belirgin kılınmış ve aşağıda bu kategori altındaki yanlışlara yer verilmiştir.

4.1.1. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarındaki Düşünmeyi Engelleyen Anlatım Bozuklukları

Düşünmeye engel teşkil eden dil yanlışlarının başında anlatım bozuklukları gelmektedir. Bu grupta tespit edilen bozukluklar; a) Anlamsal ve b) yapısal bozukluklar olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır.

4.1.1.1. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarındaki Düşünmeyi Engelleyen Anlamsal Bozukluklar

İncelenen ders kitaplarında tespit edilen anlamsal bozukluklar gurubunda; a) Kavramların yanlış kullanımından kaynaklanan anlamsal bozukluklar, b) Gereksiz sözcük kullanımından kaynaklanan anlamsal bozukluklar ve c) Mantık yanlışlığı yer almaktadır.

a) Kavramların Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar

i) Temel ve Alana Özel Kavramların Kullanımı ile İlgili Yanlışlar

Kavramlar ilköğretim çağındaki çocukların zihinlerindeki temel bilişsel yapıların oluşmasına ve yeni bilgileri anlamlı bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ilköğretim öğrencilerinin karşılarına çıkabilecek sosyal problemleri çözebilmeleri için sosyal bilgilerle ilgili temel ilkeleri öğrenmeleri ve temel kavramları kavramaları gerekmektedir (Öztürk, 2012: 141). Aksi takdirde sosyal bilgiler derslerinde kazanımlara ulaşmak oldukça güçleşecektir.

İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler programına göre yazılmış sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde, kavramların kullanımında gerekli hassasiyetin gösterilmediği görülmektedir. Aşağıda örneklendirilen yanlışlık ve eksikliklere sadece okullardaki yazılı materyalleri oluşturan ders kitaplarında değil, okul dışı araştırmalarda da rastlamak mümkündür.

Ders kitaplarında konuların anlatımında yanlış ve uygunsuz ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelemeye tabi tutulan ders kitaplarında görülen yanlışlara değinmeden önce sosyal bilgilerin öğretiminde kullanılan bazı kavramların yanlış kullanıldığı üzerinde durmak gerekmektedir. Nitekim bu yanlışlara incelenen ders kitaplarında da rastlanılmıştır. “Milli tarih terbiyesi Türk tarihini bütünlüğü içinde ele alınmasını icap ettirir. Programda

geçen; “Orta Asya”, “Kurtuluş Savaşı”, “Osmanlı İmparatorluğu” ifadeleri ders kitaplarında yanlış kullanılmaktadır” (Köstüklü, 2013: 220).

Millî Eğitim Bakanlığının, TTKB tarafından 2016-2017 eğitim öğretim döneminde Aksaray ilinde dağıtılan ilköğretim 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı olarak okutulmasına izin verilen yayınlardaki metinlerin ilgili ünitelerinde bu kavramların yanlış kullanımına rastlanmıştır. Ders kitaplarında sıkça geçen bir kavram olan “Osmanlı İmparatorluğu” kavramı her şeyden önce ilmen doğru olmayıp bu ifade bize batı kaynaklarındaki “Ottoman Empire” ifadesinin tercümesiyle girmiştir. Batılı yazarlar kendi devlet anlayışları çerçevesinde “İmparatorluk” demişlerdir (Köstüklü, 2013: 221)¹. İncelemeye alınan ders kitaplarında her ne kadar bu ifade doğrudan kullanılmamışsa da, dergilerden İnternet veya gazetelerden derlenen bilgilerin düzenleme yapılmadan kullanılması, bazı kavramların yanlış öğrenilmesine yol açabilecek niteliktedir. Nitekim Özensoy ve Aynacı tarafından kaleme alınan 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ilmen Türk tarihine uygun olmayan bu ifadeye yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- Adaylık dosyası, Osmanlı İmparatorluğu’nun doğuşu ismiyle hazırlanmıştı (s.170).

İncelenen ders kitaplarında “Kurtuluş Savaşı” kavramına yer verilmekte olup oysaki bu ifadenin “İstiklal Savaşı” yahut “Milli Mücadele” şeklinde kullanılması gerekmektedir. Nitekim “Kurtuluş Savaşı” kavramının olayların yaşandığı 1919-1923 yıllarında kullanılan “İstiklal Savaşı” veya “Milli Mücadele” kavramını tam olarak karşılaması mümkün değildir (Köstüklü, 2013: 223).

- Yine Kurtuluş Savaşı, vatanını seven Türk milletinin birlik ve beraberlik duygusu içinde hareket etmesiyle kazanılmıştır (s. 47).
- Gerek Kurtuluş Savaşı’nın kazanmasında gerek inkılaplarda, bilim ve teknolojinin önemini daima vurgulamıştır. Atatürk bilim ve teknolojiye verdiği önemi, Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması ile ilgili sözünde şu şekilde açıklamıştır (s.110).

¹ Köstüklü etimolojik olarak imparatorluğun Empire, Emperium, Emperial, Emperialist, Emperializm kelimeleri ile aynı kökten olduğunu; yani Türkçe; “sömürmek”, “almak” esasına dayalı bir siyasî teşekkül anlamına geldiğini belirtmektedir. İmparatorluk ifadesi ile Osmanlı’nın sömürgeci bir devlet sınıfında değerlendirilmesinin mümkün olduğu ve bunun tarihi gerçekliğe aykırı olduğu; hatta bütün resmi belgelerde devlet ifadesinin kullanılmasından ötürü Osmanlı Devleti ifadesinin kullanılmasının daha uygun olduğunu savunmaktadır.

- Atatürk, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi gibi modern eğitim kurumlarının açılmasını sağlamıştır (s.111).
- Yeni Türk Devleti'nin ilk anayasası Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği 1921 yılında Büyük Millet Meclisinde kabul edilir (s.137).
- Meclis, Kurtuluş Savaşı'nı Atatürk'ün önderliğinde kazandı (s. 143).
- Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde İstiklal Marşı'nın yazılmasına neden ihtiyaç duyulmuştur (s. 152).
- Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Ankara yeni kurulan Türk devletin başkenti olmuştur (13 Ekim 1923) (153).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- Kurtuluş Savaşı'nda çok sayıda nüfus kaybı yaşanmıştır (s. 37).
- Bu önemi çok iyi bilen Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda ve Türk İnkılabı'nı oluşturduğu yıllarda kamuoyunun aydınlatılmasına ve basına büyük önem vermişti (s. 155).

Ders kitaplarında görülen “Orta Asya” ifadesi bir Türk tarih kavramı olarak doğru olmayıp bu kavram yerine “Türkistan” kavramının kullanılması daha doğru olacaktır (Köstüklü, 2013: 220-221).² Karabıyık tarafından kaleme alınan 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (2014)nda ve Evirgen'in kaleme aldığı sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı (2016)nda bu yanlış ifadeler yer almaktadır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

- Destanlar, milletler için önemli kaynaklardır. Her millet gibi Türk milletinin destanları da masallaşmış tarihî birer hatıradır. Orta Asya'da yaşamış Türk devletleriyle ilgili bildiğiniz destanların isimlerini söyleyiniz (s. 54).
- Aşağıdaki tabloda Orta Asya'da yaşamış ilk Türk devletleriyle ilgili bilgiler görüyorsunuz (s. 54).
- Orta Asya'da yaşayan ilk Türk devletleri de bu bölgenin yeryüzü şekillerinden ve

² Köstüklü (2013: 221) bunun gerekçesi olarak Batıdaki sanayi inkılabıyla birlikte artan oryantal çalışmalarla birlikte literatürde “Orta Asya” ifadesinin yaygın yer almaya başladığını; Çünkü “Türkistan” ifadesinin “Türk’e aidiyetlik” taşıdığını, “Orta Asya”nın ise coğrafi bir kavram olduğunu vurgulamaktadır.

ikliminden etkilenmişlerdir (s. 60).

- Orta Asya'da yaşayan Türkler, kışlakta belirli bir dönem kalınca daha sonra nerede, ne kadar kalıyor olabilirler? (s. 60)
- Ünlü tarih profesörü Bahaeddin Ögel, 1973 yılının Mayıs ayında Moğolistan'ın Ulanbatur şehrinde "Hayvancı Göçebelerin Orta Asya Medeniyetinde Rollerini" hakkında bir sempozyuma katıldı (s. 61).
- Biz bu toplantıda, Afrika ve Malezya adalarındaki geri kavimler için bile, yaygın bir deyiş olarak kullanılan "göçebe" sözünün kullanılmasına karşı çıktık. Çünkü Orta Asya ve Anadolu'daki hayvancı konargöçerler, Orta Afrika'daki geri kavimler gibi kültür ve medeniyet yokluğundan dolayı göçebelik sınırını aşmamış değildi (s. 61).
- Size göre Orta Asya'daki Türklerin tümü konargöçer bir hayat mı sürüyorlardı (s. 61).
- Orta Asya Türk devletlerinde paralı askerlik yoktu. Türk beyleri komutan, Türk milleti de asker idi (s. 63).
- Orta Asya Türklerinin yaşamlarında at önemli bir yere sahipti (s. 66).
- Orta Asya Türklerine ait Pazırık halısı ile ilgili bilgilerden hangisi doğrudur? (s. 66)

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- İlk Türkler, ana yurtları olan Orta Asya'dan -başta batı olmak üzere- çeşitli yönlere doğru yüzyıllar süren göçler yapmıştır (s. 44).
- Orta Asya'da yaşamlarını sürdüren Türkler 11. yüzyılda yeni yurt arayışına girmişlerdi (s. 52).
- Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Kayılar önce Ahlat'a, ardından Türkiye Selçuklu Devleti tarafından Ankara Karacadağ yöresine yerleştirildi (s. 60).
- Araştırmalar, Türklerin de Orta Asya'da cam kullandıklarını gösteriyor (s. 97).
- Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde hükümdarlara "kağan", "han" veya "hakan" unvanı verilirdi (s. 144).

İncelemeye tabi tutulan ders kitaplarında tespit edildiği üzere, diğer bazı tarih terimlerinde olduğu gibi, bu kavramında tercümelerle Batıdan, Türk tarih kitaplarına girmiştir olup bu

sahâların Türk ülkeleri olduğunu unutturmaktadır. Bu nedenle kavramın ders kitaplarında ve müfredatta kısa zamanda değiştirilmesi mümkün değilse de hiç olmazsa “Türkistan (Orta Asya)” şeklinde yer alması daha doğru olacaktır (Köstüklü, 2013: 221).

ii) Kavramlar Arası Yanlış İlişki Kurma

İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında, kavramlar arasında yanlış ilişki kurma hususunda anlatım bozukluğuna rastlanmamıştır.

b) Gereksiz Sözcük Kullanımından Kaynaklanan Anlatım Bozuklukları

Düşünceler, duygular cümlelerle ifade edilir. Kurulan cümlelerin başarılı bir anlatımı gerçekleştirebilmesi için, anlamının açık olması gerekmektedir. Aynı anlama gelen sözcükleri yan yana kullanmak ya da aynı sözcüğü sık sık tekrarlamış olmamak için sözcüğün anlamdaşını kullanmak, dilin zenginliğini ifade etmez. Aksine cümlede aynı anlama gelen sözcüklerin birlikte kullanımı gereksizdir, duruluğu zedeler ve söylenilenin kolaylıkla anlaşılmasına engel olur (Oktaylar, 2013). Bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin gereksiz olup olmadığını anlamak için, sözcük ya da sözcük öbeği cümleden atılır. Cümlemin anlamında bir daralma, değişme, bozulma olmuyorsa o sözcük veya sözcük öbeği gereksizdir. Daralma oluyorsa gereklidir (Aksoy, 2008). İncelenen ders kitaplarında görevi olmayan bir sözcüğün kullanılması ve eş anlamlı veya yakın anlamlı sözcüklerin cümlede peş peşe uygunsuz kullanılması gibi sözcük yanlışları mevcuttur.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “Bilim Çocuk dergisi, her ay düzenli olarak Türkiye Bilimsel Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından yayımlanır” (s. 112) tümcesinde; “her ay” yapılan şey zaten düzenli anlamını karşıladığı için “düzenli olarak” sözcüğüne gerek yoktur.
- “Çadır hastanelerin gayretli ve özverili çalışmaları sayesinde birçok yaralı ve hasta iyileşerek sağlığına kavuştu” (s. 123) tümcesinde; “gayret” ve “özveri” aynı anlamda sözcüklerdir.
- “Bu da gezi, dinlenme, ziyaret, eğlence, çalışma, eğitim vb. gibi nedenlerle seyahat edenlerin sayısını bir hayli artırmıştır” (s. 8).
- “Kitle iletişimi gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon, Genel Ağ, sinema vb. gibi araçlarla yapılmaktadır” (s. 18).

- “Kan davası, namus davası, berdel vb. gibi toplumsal baskı oluşturan gelenek ve durumlar sonucu yaşadıkları yerde yaşama imkânı kalmayanların yapmış oldukları göçler bu tür göçlerdir” (s. 45).
- “Bu kanunlarda toprağın işlenmesi, ürün elde edilmesi, sulama vb. gibi konularda düzenlemeler getirilmiştir” (s. 117).
- “Sanayi İnkılabı ile ulaşım, iletişim, enerji vb. gibi alanlarda görülen gelişmeler tarımda da görüldü” (s. 127).
- “Toplumun kültürel alanda zenginleşmesini, bilim ve teknolojinin gelişmesini, astronomi, tıp, tarih, coğrafya, mantık vb. gibi bilimlerde önemli eserlerin oluşmasını sağlamışlardır” (s. 133).
- “Polisin ya da askerin üniforması, öğretmeninizin sizin için en değerli kişi olması, sanatçıların ekranlarda görülen renkli hayatı, futbolcuların transferlerden kazandığı paranın miktarı vb. gibi” (s. 136).
- “Daha çocukluk yıllarımda bir şeyleri sökmeyi, takmayı; tornavida, İngiliz anahtarı vb. gibi aletleri kullanmayı çok seviyordum” (139).

Örneklerde görüldüğü gibi incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki cümlelerde “vb.” kelimesi anlam bütünlüğünü sağladığı halde “gibi” edatıyla birlikte kullanılmıştır. Bu cümlelerde altı çizili kelimeler atılarak daha tasarruflu bir anlatıma ulaşılabilir.

- “Kurumumuz çeşitli olumsuz olgular sebebiyle aile ortamından uzak sokaklarda yaşamak zorunda kalan, aynı zamanda (uçucu-uyuşturucu) maddelerin yanı sıra bulaşmış ve suç potansiyeli ön görülen (aile, akraba, benzer kişi ve kötü niyetli gruplarca) istismar edilen veya her türlü istismara açık olan çocuk, ergen, genç, yetişkin bireyler kapsamında sosyal çalışmalar yapmak, ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket etmekle beraber, (kurtarıcı-koruyucu-önleyici-engelleyici-iyileştirici) çalışmalar dâhilinde eğitim kurumları başta olmak üzere ihtiyaç duyulan diğer kişi, topluluk ve kurumlara katkı sağlamayı amaçlamaktadır” (s. 127) cümlesinde geçen; “bulaşmış ve” kelimeleri anlam bütünlüğünü bozmaktadır. Cümlede geçen bu kelimeler çıkarılarak, cümle daha duru bir anlatıma kavuşturulabilir.
- “Okulda ya da mahallede arkadaşlarınızla birlikte yaptığınız faaliyetler nelerdir?” (s.14) cümlesinde; “arkadaşlarınızla” yapılan şey zaten birlikte anlamını karşıladığı için “birlikte”

sözcüğüne gerek yoktur.

- “Ailemle birlikte Ankara’nın Mamak ilçesinde, bazı yakın akrabalarımızla aynı mahallede yaşıyoruz” (s. 14) cümlesinde; “ailemle” kelimesi zaten “birlikte” anlamındadır. Dolayısıyla “ailemle” kelimesiyle “birlikte” kelimesini kullanmaya gerek yoktur.
- “Acılar, hüznler ve kederler bazen türkülerde, şiirlerde, efsanelerde, ağıtlarda, hikâyelerde karşımıza çıkar” (s. 68).
- “Yakınlarını, arkadaşlarını, sevdiklerini kaybeden insanların acıları, hüznleri ve kederleri yüreklerinden dolup taşar.” (s. 68) cümlelerinde geçen “acı” kelimesinin eş ve yakın anlamlısı, anlamdaşı; üzüntü, ızdırıp, hüzn ve kederdir (TDK, 2011b). Aynı anlama gelen sözcüklerin bu şekilde bir arada kullanılmaları duruluğu zedelediği için birlikte kullanılmaları gereksiz olup anlatım bozukluğuna yol açmaktadır. Anlamdaş kelimelerin sadece birine yer verilerek daha tasarruflu bir kullanımla duruluk sağlanabilir.
- “Kişilerin konuyla ilgili görüş ve düşünceleri” (s. 11).
 - “Atatürk’ün ekonomi alanındaki görüş ve düşünceleri devletçilik ilkesinde ifade edilmiştir.” (s. 49) cümlelerinde geçen; “görüş” kelimesinin eş ve yakın anlamlısı “fikir”, “düşünce”dir (TDK, 2017b). Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin bu şekilde bir arada gereksiz kullanılması anlatım bozukluğuna yol açmakta olup bunlardan birinin atılmasıyla cümle düzeltilebilir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

İncelenen 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, gereksiz sözcük kullanımından kaynaklanan anlatım bozuklukları hususunda anlatım bozukluğuna rastlanmamıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Düşüncelerin, görüşlerin farklı olması onların ifade edilme özgürlüğünün önünde engel değildir” (s. 21).
- “Bu vakıflar sayesinde toplumsal sorunlara çözüm aranmış, sosyal ve kültürel faaliyetler yapılmış, eğitime ve dinî hizmetlere büyük önem verilmiş, şehirlerin imarı, çeşme, han, hamam, köprü, kervansaray vb. gibi ihtiyaçlar karşılanmıştır”. (s. 128)
- “Külliyede cami, medrese, aşevi, kütüphane, hamam, öğrencilerin odaları vb. gibi bölümler bulunurdu” (s. 133).

- “Demokratik toplumlarda düşünceler, fikirler serbestçe ifade edilir” (s. 20).
- “Düşünce ve görüşlerinizi açıklamanız engellense ne hissedersiniz?” (s. 220). Cümlede geçen; “düşünce” kelimesinin eş ve yakın anlamlısı; fikir, düşüncedir (TDK, 2017b). Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin bu şekilde bir arada gereksiz kullanılması anlatım bozukluğuna yol açmakta olup bunlardan birinin atılmasıyla cümle düzeltilebilir.
- “Artık geçmişe nazaran daha rahat ve konforlu yaşamaya başladık” (s. 125). Cümlede “konforlu” kelimesinin eş ve yakın anlamlısı, anlamdaşı; rahatlık (TDK, 2017b) olup her iki kelimenin cümlede birlikte kullanılması gereksizdir.
- “Gazete, televizyon, Genel Ağ, radyo, sinema, tiyatro, dergi vb. gibi iletişim araçları ile kamuoyu oluştururlar” (s. 154). Cümlede; “vb.” kelimesi anlam bütünlüğünü karşıladığı halde “gibi” edatının da kullanılması gereksizdir.

c) Mantık Yanlışlığı

Mantık yanlışları dil yanlışlarının bir sonucudur; çünkü dildeki kusurlar, bozukluklar, bilerek veya bilmeyerek birtakım yanlışların yapılmasına yol açmaktadır (Emiroğlu, 2004: 103). İncelenen kitaplardan, Özensoy ve Aynacı tarafından kaleme alınan sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında mantık yanlışlığı hususunda anlatım bozukluğuna rastlanmazken, Karabıyık tarafından kaleme alınan sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı ve Evirgen’in kaleme aldığı 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, mantık yanlışları gurubuna giren anlatım bozuklukları tespit edilmiştir:

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

- “TÜRKİYE’Yİ etkisi altına alan kuvvetli yağış ve fırtına, Ankara’da da görülecek” (s. 156) cümlesinde; yağış ve fırtınanın Türkiye’yi etkisi altına aldığından söz edilmektedir ancak “Ankara’da da görülecektir” ifadesi, parça bütün ilkesine ters düşmektedir. Nitekim Ankara Türkiye’den ayrı bir toprak parçası olmayıp cümle mantiken yanlış kurulmuştur.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf

- “Fatih Sultan Mehmet İstanbul’un fethi için büyük bir donanma inşa ettirdi.” (s. 71) cümlesinde; İstanbul’un fetih hareketi için yapılan hazırlıklardan söz edilmektedir ancak fetih işlemi henüz gerçekleşmediği için “Fatih” unvanı yerine II. Mehmet olarak hitap

edilmesi gerekmektedir. Zira burada mantık yanlışının yanı sıra bilgi yanlışlığı olduğu da görülmektedir.

4.2.1.2. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Tespit Edilen Düşünmeyi Engelleyen Yapısal Bozukluklar

Yapısal bozukluklar grubunda; a) Özne-yüklem uyumsuzluğu, b) Öge eksikliği (olumluluk–olumsuzluk, tekillik–çoğulluk) ve c) Sözcüğün yanlış yerde kullanılması gelmektedir.

a) Özne-Yüklem Uyumsuzluğu

İncelenen sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında özne-yüklem uyumsuzluğunun sebep olduğu yapısal bozukluklara rastlanmamıştır.

b) Öge Eksikliği (Olumluluk–Olumsuzluk, Tekillik–Çoğulluk)

İncelenen sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında öge eksikliğinin (olumluluk–olumsuzluk, tekillik–çoğulluk) sebep olduğu yapısal bozukluklara rastlanmamıştır.

c) Sözcüğün Yanlış Yerde Kullanılması

Sözcüklerin cümle içinde bulunmaları gereken yerden başka bir yerde bulunması, anlamın bazen bulanık, karanlık olmasına, bazen de iki türlü belirmesine yol açar ki bu da amaçlananın dışında bir anlamın ortaya çıkması ya da sözün hiç anlaşılmaması sonucunu doğurur (Aksoy, 2008:187). Örneğin incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında sözcüklerin cümle içinde bulunmaları gereken yerden başka bir yerde bulunması sonucu ortaya çıkan düşünmeyi engelleyen yapısal bozukluklar şunlardır:

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “Yarımadada gezerken muharebe alanlarına, anıtlara, şehitliklere, kalelere ve top, tüfek, mermi gibi savaşa ilgili yapıtlara ve nesnelere rastlayabilirsiniz” (s. 132) cümlesinde geçen “anıt, şehitlik ve kaleler” nesne değil yapıttır. Bunun yanı sıra “top, tüfek ve mermi”de yapıt değildir. Bu nedenle “Yarımada da gezerken muharebe alanlarına, anıtlara, şehitliklere, kale gibi yapıtlara ve top, tüfek, mermi gibi savaşa ilgili nesnelere rastlayabiliriz” şeklinde bir anlatım ilköğretim çağındaki çocukların cümlede anlam bütünlüğü kurmaları açısından daha uygundur.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

İncelenen 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, yapısal bozukluklar grubuna giren

sözcüklerin yanlış yerde kullanılması hususunda yapısal bozukluklara rastlanmamıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Yukarıdaki haberde vurgulanan küresel ısınma hangi soruna öncelikle yol açar?” (s. 184) cümlesinde geçen “öncelikle” kelimesi yer değiştirilerek; “Yukarıdaki haberde vurgulanan küresel ısınma öncelikle hangi soruna yol açar?” şeklinde kurulmalıdır.
- “Hayvan derilerinden, yünlerinden, boynuz, diş ve kemiklerinden giyecek, takı ve aksesuar yaptık” (s. 125) cümlesinde faaliyetlerin belirginleştirilmesi için sözcüklerin kullanım yerleri doğru seçilmelidir. “Hayvan derilerinden, yünlerinden giyecek; boynuz, diş ve kemiklerinden takı ve aksesuar yaptık” şeklinde kurulmalıdır.

4.2.1.3. Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Tespit Edilen Yazım ve Noktalama Yanlışları

Yazı, dilin kurallarıyla uyum sağladığı sürece düşünce ya da anlamı biçimlendirir. Yazılı anlatımın varlığı, dilin kurallarına ve düşüncenin varlığına dayanmakta olup düşünce yazılı anlatımla gelişir, derinleşir (Karadüz, 2008: 430). Bu ilişkinin varlığı alan yazından destek alınarak açıklanmıştır. Daha sonra sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarındaki metinlerde yazım kurallarına aykırılık ve noktalama işaretlerinin yanlış kullanımından kaynaklanan dil yanlışları ortaya konulmuştur. Bu dil yanlışları anlam kaymasına neden olan ders kitaplarında bulunan yazım ve noktalama yanlışlarıdır. Çalışmada incelemeye alınan ders kitaplarında yaygın olarak görüldüğü için anlam kaymasına neden olmayan yanlışlara da değinilmiştir.

i) Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Anlam Kaymasına Neden Olan Ders Kitaplarında Bulunan Yazım ve Noktalama Yanlışları

Anlam kaymasına neden olan yazım ve noktalama yanlışları; a) Virgül ve b) İnceltme/uzatma işaretinden oluşmaktadır.

a) Virgül

Noktalama işaretleri grubunda yer alan bir başka işaret ise virgül olup eksikliği anlatım bozukluğuna neden olmaktadır. Metinlerde tespit edilen cümlelerde yer alan virgül eksikliği, birden fazla anlamın çıkmasına neden olup belirsizliğini ortadan kaldırmak için kullanılması gereken yerde kullanımına özen gösterilmelidir. İncelenen 6. sınıf sosyal bilgiler ders

kitabında, virgölün yerinde kullanılmaması hususunda anlatım bozukluklarına rastlanmazken, Özensoy ve Aynacı tarafından kaleme alınan sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı ve Evirgen'in kaleme aldığı 7. sınıf ders kitabında bu kuralların ihlalden kaynaklanan dil yanlışlarına rastlanmıştır.

Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “Kurumumuz çeşitli olumsuz olgular sebebiyle aile ortamından uzak(,) sokaklarda yaşamak zorunda kalan, aynı zamanda (uçucu-uyuşturucu) maddelerin yanı sıra bulaşmış ve suç potansiyeli ön görülen (aile, akraba, benzer kişi ve kötü niyetli gruplarca) istismar edilen veya her türlü istismara açık olan çocuk, ergen, genç, yetişkin bireyler kapsamında sosyal çalışmalar yapmak, ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket etmekle beraber, (kurtarıcı-koruyucu-önleyici-engelleyici-iyileştirici) çalışmalar dâhilinde eğitim kurumları başta olmak üzere ihtiyaç duyulan diğer kişi, topluluk ve kurumlara katkı sağlamayı amaçlamaktadır” (s. 127) cümlesinde “uzak sokaklardan” mı söz ediliyor, yoksa “aile ortamından uzak, sokaklarda yaşamak zorunda kalan bireyler” den mi belirsizdir. Anlamın belirginleştirilmesi virgül işaretinin kullanılması ile sağlanabilir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Zihinsel(,) fiziksel özelliklerimiz de farklı” (s. 17).

b) İnceltme/Uzatma İşareti (^)

Türkçede, benzer yazılışlı kelimeler başka kelimelerle karıştırmamak için uzatma/inceltme işareti kullanılır. Her ne kadar bazen kullanılmasının gereksiz olduğu üzerinde görüşler öne sürülse de benzer yazılışlı kelimeler arasında anlam karışıklığına düşmemek için bu işarete yer verilmesi gereklidir. (Hepçilingirler, 2007b). İncelemeye tabi tutulan kitaplardan Özensoy ve Aynacı tarafından kaleme alınan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki metinlerde, bazı kelimelerde kullanılması gereken bu işarete yer verilmediği tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “7-12 yaş arası çocuklar için hazırlanan dergi Türkiye’den ve dünyadan yaban hayatı, hayvanlar alemi, coğrafya, tarih, bilim, teknoloji ve sinema gibi konulara yer vermektedir” (s. 112) cümlesinde geçen; “alem” kelimesi üzerinde uzatma/inceltme işaretine yer

verilmemesi anlam kargaşasına neden olmuştur. Nitekim alem TDK'nin (2017a) sözlüğünde; bayrak, minare, kubbe, sancak direği vb. yüksek şeylerin tepesinde bulunan madenden yapılmış ay yıldız veya lale biçimindeki süs, simge olarak tanımlanırken âlem kelimesi; evren, dünya, belli bir gruptaki canlıların bütünü olarak belirtilmektedir. Cümlede birbiriyle karıştırılabilecek olan sözcükleri ayırmak için kullanılan noktalama işareti olan uzatma/inceltme işaretine yer verilerek anlam bütünlüğü sağlanabilir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

İncelenen 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, uzatma/inceltme işaretinin yerinde kullanılmaması hususunda anlatım bozukluğuna rastlanmamıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

İncelenen 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, uzatma/inceltme işaretinin yerinde kullanılmaması hususunda anlatım bozukluğuna rastlanmamıştır.

İncelenen sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında düşünmeyi engelleyerek anlam kaymasına neden olmayan ancak ders kitaplarında bulunan yazım ve noktalama yanlışları da mevcut olup bunlar; birleşik kelimelerin yazılışı, sayıların yazımı, sözcüklerin yanlış yazılması (dizgi yanlışları), büyük harfler, tarihlerin yazımı ve kesme işaretinden oluşmaktadır.

Birleşik Kelimelerin Yazılışı: Türkçede “Birleşik sözcüklerden ikincisi ya da hiçbiri anlam değişikliğine uğramamışsa bu tür birleşik sözcükler ayrı yazılmalıdır” (TDK, 2017c). İncelenen ders kitaplarından Karabıyık tarafından kaleme alınan sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında, birleşik kelimelerin yazımı hususunda yanlış uygulamaya rastlanmazken, Özensoy ve Aynacı, (2016) tarafından kaleme alınan 5. sınıf ders kitabı ve Evirgen (2016) tarafından hazırlanan sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında bu kurala uyulmamasından kaynaklanan dil yanlışları tespit edilmiştir:

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “Kara yolunda araçların, kamunun rahat ve huzurunu bozacak veya kişilere zarar verecek şekilde saygısızca sürülmesi, araçlardan bir şey (birşey) atılması veya dökülmesi, seyir hâlinde sürücülerin cep ve araç telefonu ile benzer haberleşme cihazlarını kullanması yasaktır” (s. 139).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiç bir (hiçbir) surette alınıp yayınlanamaz” (s. 2).

“Bu tarım aletlerinin bir çoğunu (birçoğunu) Ankara’daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde görebilirsiniz” (s. 11).

- “Mülteciler beraberlerinde bir çok (birçok) sorun da (beslenme, barınma, eğitim, sağlık vb.) getirirler” (s. 45).
- “Yine de bu sektör ülke ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturmakta, bir çok (birçok) ailenin bütçesine önemli katkı vermektedir” (s. 119).
- “Yukarıdaki misyonu doğrultusunda faaliyet gösteren Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çiftçilere bir çok (birçok) destek vermektedir” (s. 119).

Sayıların Yazımı: İncelenen ders kitaplarında sayıların yanlış yazımı hususunda yanlış kullanımlara rastlanmamıştır.

Büyük harfler: Unvanlar, kurum, kuruluş ve eser adları, yasa, yönerge adları, meslek ve rütbe adları büyük harfle başlar (TDK, 2017c). Her ne kadar bu yanlışlar anlam kaymasına neden olmaz ise de ders kitaplarında yaygın olarak görülen yanlışlardandır. İncelemeye tabi tutulan 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında bu kurala uymayan cümleler aşağıda listelenmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “abeyim, Anadolu lisesinde (Anadolu Lisesinde) son sınıf öğrencisidir” (s. 10) cümlesinde geçen kurum-kuruluş adlarının her kelimesinin büyük harfle başlaması gerekmektedir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

- “Emevilerin Horasan valisi (Horasan Valisi) Semerkant ve Buhara dolaylarında tutunmak için Türklerden cizye alınmayacağını belirtti” (s. 71).
- “Türklerin, Çinlilere karşı Emevilerin Horasan valisinden (Horasan Valisi’nden) yardım istemesi” (s. 72) örneklerinde görülen unvanlar ve rütbe adlarının büyük harfle yazılması gerekmektedir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Bizans imparatoru (Bizans İmparatoru) büyük bir ordu ile Konya üzerine yürüdü” (s. 56) cümlesinde geçen unvan-meslek adların büyük harfle başlaması gerekmektedir.

Sözcüklerin Yanlış Yazılması (Dizgi Yanlışları): Her ne kadar anlam kaymasına neden olmaz ise de ders kitaplarında yaygın olarak görülen yanlışlardan biri de dizgi yanlışlarıdır. Çalışmada esas olan sosyal bilgiler ders kitaplarında düşünmeyi engelleyen dil yanlışlarının tespiti olması sebebiyle, kitapların yazarlarına ait yanlışlardan dizgisine kadar olan yanlışlara kadar bu bakış açısıyla ele alınmıştır. İncelenen ders kitaplarında tespit edilen dizgi yanlışları, genellikle bir harfin yanlış yazılmasından kaynaklanmakta olup yazımında yanlışlık bulunan cümleler aşağıda listelenmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “Tarihi 12. yüzyıla kadar gide (giden) Kız Kalesi’nin burçları, dinî mekânları, avlusundaki mozaikleri, sarnıçları ve yazıları hâlâ ayaktaadır” (s. 33).
- “Ampulun (ampulün) icadı, aydınlatmada köklü değişiklikler...” (s. 100).
- “Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alâkasız yaşamayız” (yaşayamayız) (s. 111).
- “Araştırma Atölyesi Programı, öğrencileri sosyal katılımı ilgili projelere yönlendirilip sosyal etkileşimlerini sağlamayı hedeflemekte” (hedeflemektedir) (s.131).
- “Sivil toplum kuruluşlarını hangi etkinlik alanlarına göre sınıflandırır?” (sınıflandırırınız?) (s. 133).
- “Bir kimseyi hukuka aykırı olarak bir yere gitmek veya bir yerde kalmak hürriyetinden yoksun bırakan kişiye, bir yıldan beş yıla kadar hapiz (hapis) cezası verilir” (s. 138).
- “Kendi topraklarını genişletmek ve deniz hâkimiyeti oluşturmak amacıyla Türkiye’nin zayıflaması için çaba harcamaktadırla” (harcamaktadırlar) (s. 150).
- “Şevli, ancak özellikle konteyner (konteynır) taşımalarında ortaya çıkan ana liman ihtiyacı karşısında mevcut ve uygun olan limanların kapasitelerini artırmaları gerektiğine dikkat çekiyor” (s. 165).
- “Japonya’da piyasaya sürülen bir bilgisayarın, birkaç gün içinde ülkemizdeki alışveriş merkezlerinin raflarında (raflarında) yer alması...” (s. 174).
- “Erozyonla mücale (mücadele) için en etkili yöntem görselde de de görüldüğü gibi ağaçlandırmadır” (s. 175).

- “Yarımadada gezerken muharebe alanlarına (alanlarına), anıtlara, şehitliklere, kalelere ve top, tüfek, mermi gibi savaşla ilgili yapıtlara ve nesnelere raslayabilirsiniz” (rastlayabilirsiniz) (s. 132).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014)

- “Bu işlerin başında da Türk tarihini doğru temelleri üstüne kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalış- şılmakta (çalışılmakta) olduğunu söylemeliyim” (s. 26).
- “Mert’den (Mert’ten) sonra sıra, “DÜŞÜNCE GRUBU”na gelmişti” (s. 140).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Biz 14:00’de (14: 00’te) buluşuruz” (s. 16).
- “Duruş biçiminin (jestler), el, kol, baş, parmak hareketlerinin, kişiler arasındaki mesafenin beden dilininin (dilinin) öğelerini oluşturduğunu biliyor muydunuz?” (s. 16).
- “Fotoğrafi incelediğinizde (incelediğinizde) etkin bir dinlemenin özelliklerinden...” (s. 15).
- “Örneğin işsizsizlik (işsizlik) sorununun bir sebebi...” (s. 18).
- “Tabi ki (Tabii ki) araştırmanız bir plan içerisinde olmalıdır...” (s. 18).
- “Luther 1517’de bir bildiri yayınlarak Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini, endülüjans (endüljans) satışının dinde yeri olmadığını, günahları ancak Tanrı’nın bağışlayacağını ifade etti” (s. 109).
- “Muhtaç engeliye (engelliye) aylık müjdesi” (s. 148).
- “Türklerin İslamiyeti kabul etmesi ile birlikte ilk defa Karahanlılar’da kurulan medreseler Selçuklularda ve Osmanlılarda varlığını devam ettiren en önemli eğitim kurumlandır” (kurumlarıdır) (s. 133).

Ders kitaplarında dil ve anlatım açısından önemli bir konu da bir örnekliktir. Örneğin yukarıdaki tümcelerde yazım yanlışının yanı sıra yazım birliğine aykırılık söz konusudur. Metinlerde “veya” yerine “ya da” kullanılmışsa her yerde “ya da” kullanılmalıdır. İncelemeye tabi tutulan sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf öğrenci ders kitaplarının aynı sayfalarında bile önce veya daha sonra ise *ya da* sözcüğünün kullanılması, bu kurala uyulmadığını göstermekte olup dil ve yazım birliğine aykırı örneklerle rastlanmaktadır. Örneğin; Özensoy ve Aynacı (2016) tarafından hazırlanan 5. sınıf sosyal bilgiler ders

kitabının aynı sayfalarında bile önce veya daha sonra ise *ya da* sözcüğünün kullanılması, bu kurala uyulmadığını göstermektedir (s.138, 144). Yine aynı kitapta, “İstiklâl Marşı” (s. 152) kelimesi üzerinde inceltme/uzatma işareti (^) kullanıldığı halde, aynı sayfada (s. 152) bu işarete yer verilmemesi, yazım birliğine aykırı hareket edildiğini göstermektedir. Benzer yazılışlı kelimeler arasında anlam karışıklığına düşmemek için bu işarete yer verilmesi gereklidir. Aynı yanlış Evirgen (2016) tarafından hazırlanan 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (21, 23, 40, 46, 79, 85, 118, 150, 151, 153) sayfalarında önce “veya” daha sonra ise “ya da” sözcüğünün kullanılması ile yinelenmiştir.

Kesme İşareti: Kurum, kuruluş, kurul ve iş yeri adlarına gelen ekler kesmeyle ayrılmaz (TDK, 2017c). İncelenen ders kitaplarındaki metinlerde, bu kuralların ihlâlinin yanı sıra çekim ekinin ayrı yazılıp araya herhangi bir işaret konması ve kesme işaretinin eksikliği şeklinde hatalar da bulunmaktadır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf (Özensoy ve Aynacı, 2016).

- “Cumhuriyet’in ilk yıllarında demir yollarının inşa edilmesi; şeker, iplik, kâğıt, demir-çelik fabrikalarının açılması; Etibank, Sümerbank ve İş Bankası’nın (İş Bankasının) kurulması, beş yıllık kalkınma planlarının yapılması gibi örnekler devletçilik ilkesinin bir gereği olarak yapılmıştır” (s. 49).
- “Hafta sonu babam, ben ve Ebru Ankara’da bulunan Millî Kütüphane’ye (Millî Kütüphaneye) gittik” (s. 113).
- “Millî Kütüphane’deki (Millî Kütüphanedeki) görevliye, ihtiyaç duyduğumuz kitapların bilgi fişlerini verdik” (s. 113).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf (Karabıyık, 2014).

- “Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin (Anadolu Medeniyetleri Müzesinin) içinden bir görünüm” (s. 46).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf (Evirgen, 2016).

- “Asurlulara ait Anadolu’daki en eski yazı örneklerini Ankara’daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde (Medeniyetleri Müzesinde) görebilirsiniz resim” (s. 101).
- “Ülkemizde yer alan yazı örneklerinden biri de İstanbul Arkeoloji Müzesi’ndeki (İstanbul Arkeoloji Müzesindeki) Kadeş Anlaşması metnidir” (s. 101).

- “Bu tarım aletlerinin birçoğunu Ankara’daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde (Anadolu Medeniyetleri Müzesinde) görebilirsiniz” (s. 116).
- “Osmanlılar’daki (Osmanlılardaki) en önemli eğitim kurumları olmuştur” (s. 133).
- “Kültür ve Turizm Bakanı, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi’nin (Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesinin) açılış töreninde “Burası sadece Türkiye’nin değil bütün İslam dünyası ve insanlığın mirasını barındırıyor” (s. 182).
- “Türklerin İslamiyeti (İslamiyet’i) kabul etmesi ile birlikte ilk defa Karahanlılar’da (Karahanlılarda) kurulan medreseler Selçuklularda ve Osmanlılarda varlığını devam ettiren en önemli eğitim kurumlarıdır” (s. 133).

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dil ile düşünce arasında önemli bir ilişki bulunmakta olup dil; düşünmenin en önemli aracı konumunda, düşünmeyi geliştiren bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Düşünmeyi geliştirici bir ortam için kullanılan dilin açık ve net sözcükler taşıması, eleştirel ve yaratıcı sorular içermesi, düşünmeye rehberlik etmesi gerekir. Eğitim ve öğretimin en önemli araçlarından olan ders kitaplarında olgusal bilgileri hatırlayıcı ya da yönergelere uymayı sağlayıcı bir dil yerine, çoklu görüş açıları geliştirici ve düşünmeyi yönlendirici bir dil kullanılması gerekir. İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler ders kitaplarında düşünmeyi engelleyen dil yanlışlarının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada öncelikle dil ve önemine değinilmiş olup dil ile düşünce arasındaki münasebeti ortaya çıkarmak amacıyla düşünürler tarafından da farklı ele alış biçimleri incelenerek dile getirilmiştir. Dil yanlışları adı altında yapılan sistematik çalışmalar kriter olarak baz alınmak suretiyle dil yanlışları veya anlatım bozuklukları paydasında, ilköğretim 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından Aksaray ilinde önerilen ve dağıtılanlar taranarak değerlendirilmiş, uzman görüşleri ışığında ortak kabul edilen hatalar örneklem boyutunda verilmiştir. Bu bağlamda incelenen ders kitapları üzerinde düşünmeyi engelleyen anlatım bozuklukları gurubunda; A) Anlamsal bozukluklar, B) Yapısal bozukluklar yer almaktadır. Bu konuların yanı sıra yazım kurallarına aykırılık ve noktalama işaretlerinin yanlış kullanımından kaynaklanan düşünmeyi engelleyen dil yanlışları gurubunda ise; i) Anlam kaymasına neden olan ders kitaplarında bulunan yazım ve noktama yanlışları yer almaktadır. İncelenen ders kitaplarında ayrıca anlam kaymasına neden olmadığı halde dil yanlış olması nedeniyle sık sık karşılaşılan yazım ve noktalama yanlışlarına da değinilmiştir. Araştırmanın özeti niteliğinde bir tablo hazırlanmıştır. Tabloda, incelenen ders kitaplarında görülen dil yanlışlarının

sınıflandırılmasının yanı sıra yanlışların ders kitaplarına dağılımı gösterilmekte olup toplamda 100 yanlış belirlenmiştir.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Dil Yanlışları

	KONULAR		YANLIŞ SAYISI			TOPLAM
I	Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Düşünmeyi Engelleyen Anlatım Bozuklukları		5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	54
	A) Anlamsal Bozukluklar	a. Kavramların Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar				25
		i) Temel ve alana özel kavramların kullanımı ile ilgili yanlışlar	10	-	15	25
		ii) Kavramlar arasında yanlış ilişki kurma	-	-	-	-
		b. Gereksiz Sözcük Kullanımından Kaynaklanan Anlamsal Bozukluklar	17	-	7	24
		c) Mantık Yanlışlığı	-	1	1	2
	B) Yapısal Bozukluklar	a) Özne-Yüklem Uyumsuzluğu	-	-	-	-
		b) Öge Eksikliği	-	-	-	-
		c) Sözcüğün Yanlış Yerde Kullanılması	1	-	2	3
II	Sosyal Bilgiler 5, 6 Ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Yazım Kurallarına Aykırılık ve Noktalama İşaretlerinin Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Düşünmeyi Engelleyen Dil Yanlışları					46
		A) Anlam Kaymasına Neden Olan Ders Kitaplarında Bulunan Yazım (İmla) ve Noktama Yanlışları				8
		a) Virgül	1	-	1	2
		b) İnceltme/Uzatma İşareti (^)	1	-	5	6
		B) Anlam Kaymasına Neden Olmayan Ancak Ders Kitaplarında Bulunan Yazım (İmla) ve Noktama Yanlışları				38
		a) Pekiştirmeli Sıfatlar	-	-	-	-
		b) Sayıların Yazımı	-	-	3	3
		c) Sözcüklerin Yanlış Yazılması (Dizgi Yanlışları)	11	2	8	21
		d) Büyük Harfler	1	2	1	4
		e) Kesme İşareti	3	1	6	10
TOPLAM YANLIŞLAR			45	6	49	100

İncelenen kitaplar arasından en fazla yanlış, Özensoy ve Aynacı (2016) tarafından hazırlanan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (45) ve Evirgen (2016) tarafından hazırlanan 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında (49) görülmektedir. En az yanlış ise Karabıyık (2014) tarafından hazırlanan 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (6) tespit edilmiştir. Bu durumda 6. Sınıf kitabının 2017’de ders kitaplarının tekrar gözden geçirilmesi çalışmalarında ele alınmış bir kitap olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Dil ve anlatım sorunları arasında en çok tespit edilen dil yanlışları anlatım bozuklukları olup 51 anlamsal yanlışla, tüm dil yanlışlarının yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Anlatım bozuklukları mantıksal hata barındırabilen hatalar olduğu için düşünmeyi doğrudan etkileyebilmektedir. Bu açıdan ders kitaplarında yapılmaması gereken bir yanlış türündendir. Ancak incelenen ders kitaplarında çok büyük oranda mantık hatası barındıran dil yanlışları yapılmamıştır. Bu açıdan ders kitaplarının düşünmeyi engelleyici bir yapıda olduğu söylenebilir.

Yazım yanlışlarının nedenleri ise; imla kılavuzlarının çok sık değiştirilerek kelimelerin yazımlarında değişiklikler yapılması ve metinlerde güncelliğin takip edilmemesidir. Nitekim Özensoy ve Aynacı (2016) tarafından yazılan 5. sınıf ders kitabı ve Evirgen (2016) tarafından kaleme alınan sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında, birleşik sözcüklerin yazımı konusunda ve inceltme/uzatma işaretinin kullanılıp/kullanılmaması konusunda Türk Dil Kurumunun 2017 basımlı yazım kılavuzunun takip edilmiş olması nedeniyle sözcüklerin şimdiki yazım biçimleriyle yer almaması güncel yazım biçiminin kullanılmadığının göstergesidir. İncelenen ders kitaplarında tespit edilen yanlış gurubundan bir diğerini ise noktalama yanlışları oluşturmakta olup, bu alanda en çok sözcüklerin yanlış yazılması (Dizgi yanlışları) ile alakalı yanlışlara rastlanmıştır. Sözcüklerin yanlış yazımı açısından en fazla yanlış Evirgen (2016)’nin kaleme aldığı 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır. Her ne kadar anlam kaymasına neden olmaz ise de ders kitaplarında yaygın olarak görülen bu yanlışlar nedeniyle öğrencinin okumaktan aldığı zevki engelleyecektir.

Ders kitaplarında dil ve anlatım açısından önemli bir konu da bir örneklik olup kitap yazarlarının yazım birliği hususunda da tereddütlerinin olduğu, bazı metinlerde aynı sayfada dahi kelimelerin eş ya da yakın anlamlı kullanıldığı veya bazı kelimelerin yazımında inceltme/uzatma işaretlerinin yer almasına karşı aynı kelimenin tekrarında bu işarete yer verilmemesi gibi yazım birliğine aykırı 14 örneğe rastlanmıştır.

- ✓ Ders kitaplarında noktalama işaretlerinin yanlış veya eksik kullanılması halinde, verilmek istenilen mesajda anlam belirsizliği veya birden fazla anlam çıkmasına neden olabilir. Bu nedenle noktalama işaretlerinin kullanıldığı yerler ve anlam üzerindeki etkileri öğrencilerin yanı sıra yazarlar tarafından da iyi bilinmelidir. Dil bilincinin oluşturması ve düşünmenin doğru sunumunda kurallara uyulmasının bir araç olduğu göz ardı edilmemelidir.
- ✓ Ders kitaplarında kullanılan alana özel kavramların alanın terminolojisine uygun olarak kullanılmasına özen gösterilmelidir.
- ✓ Tekrar tetkik süzgecinden geçirilen ders kitaplarının daha az düşünmeyi engelleyici hata barındırması ilk basım öncesi yapılan tetkiklerin yetersizliğini ortaya koyar niteliktedir. Bu durumdan hareketle ders kitaplarının ilk basımından evvel yapılan tetkiklerin son yapılan tetkikler gibi ilerlemesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ders kitaplarında kullanılan dilin; açık ve net anlaşılabilen, düşünmeye kılavuzluk eden, düşünsel farkındalığı geliştirici bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Kitapların hazırlanmasında alanın amaçlarından olan düşünmeyi geliştirmenin en temelinde dili uygun kullanmanın olduğu unutulmamalı ve bu noktada sosyal bilgiler alanının da kazandırılması gerekli becerilerin en başında gelen Türkçe'yi etkili ve güzel kullanma hususunun ders kitapları ile verilmesinin çok iyi yapılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaba, B. (Ed.). (2013). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akbayır, S. (2011). *Dil ve Diksiyon Yazılı ve Sözlü Anlatım Bozuklukları* (5. Baskı). Ankara: Akçay Yayınları.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileri ile Dilbilim)*. Ankara: TDK.
- Aksoy, Ö. A. (2008). *Dil Yanlışları*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2001). *Yazılı ve Sözlü Anlatım Kompozisyon Sanatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altınörs, A. (2010). Düşünce İle Dil Arasındaki İlişkiye Descartes'in Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 389-401.
- Aşçı, İ. (2014). *İlköğretim Beşinci Sınıf Fen ve Teknoloji Ders Kitabının İçerik ve Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, K. (1999a). *Türk Dili*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ateş, K. (1999b). *Öğretmediğimiz Türkçe*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Aydoğan, S., Güneş, B. & Gülçiçek, Ç. (2003). Isı ve Sıcaklık Konusunda Kavram Yanılgıları. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 23, Sayı 2 (2003) 111-124.
- Barth, J.L. & Demirtaş, A. (1997). *Sosyal Bilgiler Öğretimi: Kaynak üniteler*. YÖK/Dünya Bankası, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara.
- Bozkurt, B. & Uzun, G. L. (2017). Kavramlaştırma Üzerine Veritabanlı Bir Araştırma. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi, MEUDED*, 14 (1), 87-127.
- Canerik, H. (2009, Ekim). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İçerik, Dil ve Anlatım Yönünden Değerlendirilmesi*. IV. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Carr, E. H. (2012). *Tarih Nedir?* (16. Baskı). (M. G. Gürtürk Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1961'de yayımlandı).
- Ceyhan, E. & Yiğit, B. (2003). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Chomsky N. (2008). *Doğa ve Dil Üzerine* (A. B. Karadağ, Çev.). İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İyi Düşün Doğru Karar ver* (7. Baskı). İstanbul: Sistem Yayınları.

- Çepni, S., Ayas, A., Johnson D. & Turgut, F. (1997). Fizik Öğretimi. Yükseköğretim Kurulu Milli Eğitimi Geliştirme Projesi. Ankara: YÖK.
- Çotuksöken, Y. (2005). *Uygulamalı Türk Dili*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Çüçen, A. K. (2012). *Klâsik Mantık* (3. Basım). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Demir, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi* (2. Baskı). Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Demirci, N. (2009). *2006 Yılı Türkçe Öğretim Programına Göre Hazırlanan 6. ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Dil Yanlışları ve Anlatım Bozuklukları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun.
- Emiroğlu, İ. (2004). *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis Yayınları.
- Ergin, M. (1992). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul. Bayrak Yayınları.
- Ergün, M. ve Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi. *Akü Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(2), 269-292.
- Esengül, M. (2006). *İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Dil ve Anlatım Yanlışları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Fidan, N. (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Gül, F. ve Soysal, B. (2009). Dil ve Düşünce İlişkisi Üzerine. *Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(7), 65-76.
- Güleç, İ. (2011). *Dil ve Anlatım Bozuklukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Gündoğan, A. O. (2016). Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi, *Türk Yurdu*, sayı: 178, s. 18-22.
- Hepçilingirler, F. (1998). *Türkçe "off"* (37. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hepçilingirler, F. (2007a). *Dedim: "ah"*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Hepçilingirler, F. (2007b). *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaptan, F. (1998). Fen Öğretiminde Kavram Haritası Yönteminin Kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 95-99.
- Karaağaç, G. (2009). *Dil Tarih ve İnsan*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadüz, A. (2008). "Yazı" ve "Yazım" Kavramlarının "Anlam" ve "Ses" Öğeleriyle İlişkisi. Erciyes Üniversitesi. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6 Fall 2008.
- Koray, S. (1998). *Düşünme ve Dil*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). Yazım. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köstüklü, N. (2013). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*. (2. Baskı). Konya: Günay Ofset Yayınları.
- MEB (2006). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Ders Kitabı*. İstanbul: Dergah Ofset.

- Muallimoğlu, N. (2003). *Türkçe Bilen Aranıyor* (2. Baskı). İstanbul: Avcı Ofset Matbacılık.
- Oktaylar, H. C. (Ed.). (2013). *KPSS Genel Kültür Genel Yetenek Türkçe*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Özafşar, S. (2010). Kavram. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: İlk Adım Yayıncılık.
- Özay, M. (2000). *İlköğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerisi*. Ankara: Alan Araştırması.
- Özkan, F. (2012). Dildeki Dünya Görüşü. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı No: 2, Ekim 2012: 101-117.
- Öztürk, C. (Ed.). (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şahin, C. (2003). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Taşlı, İ. (2005). 4.-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı Üniteleri İle İlgili Kavram Bulmacaları Örnekleri. *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 166, 175-181.
- Tay, B. ve Öcal, A. (Ed.). (2014). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Tokcan, H. (2015). *Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Topaloğlu, A. (2011). Dil, Yazım. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: MAS Matbaacılık A.Ş.
- Tuna, S. (2006). *Vygotsky ve Piaget’de düşünme, düşünce-dil ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, F. (2014). İken, Pekiştirmeli Sıfat, Birleşik Kelimeler, Sayıların Yazımı, Kısaltmaların Yazımı, Noktalama İşaretleri, Nokta, İnceltme/uzatma İşareti. *Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu ve Kuralları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, R., Sünbül, A. M. & Akdağ, H. (Ed.). (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1*. Ankara: Pegem Akademi.
- Türk Dil Kurumu (2017a). Düşünme, Mantık, Anlam, Kavram, Dizgi, Alem. *Güncel Türkçe Sözlük*. Web: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 23.03.2017’de alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu (2017b). Fikir, Görüş, Bağımsızlık, Acı, Düşünme, Haysiyet, Konforlu, Tutum, Davranış. *Eşanlamlı Sözcükler*. Web: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 17.05.2017’de alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu (2017c). Kesme İşareti, Birleşik Kelimeler, -nci, Büyük Harfler. Web: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 17.010.2017’de alınmıştır.
- Millî Eğitim Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. (2011). 21 Haziran 2018 tarihinde http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27449_0.html sayfasından erişilmiştir.
- Uygur, N. (2005). *Dilin Gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülgen, G. (2004). Kavram Geliştirme Kuram ve Uygulamalar. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Vygotsky, L. S. (1985). *Düşünce ve Dil* (S. Koray, Çev.). İstanbul: Sistem Yay.

- Yağbasan, R. ve Gülçiçek, Ç. (2003). Fen Eğitiminde Kavram Yanılgılarının Karakteristiklerinin Tanımlanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 101-121.
- Yakıcı, A. Yücel, M. Doğan, M. & Yelok, S. (2014). *Üniversiteler İçin Türkçe-1 Yazılı Anlatım*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Yaran, C. S. (2011). *İnformel mantığa giriş: Aklı hatadan koruma ve iyi kullanma sanatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yazıcı, H. Samancı, O. (2003). “İlköğretim öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Ders Konuları ile İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyleri”. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 158, Bahar 2003.
- Yazoğlu, R. ve İmamoğlu, T. (2014). *Klasik Mantık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Ş. (2010). *Dil Kültür İletişim ve Medya*. İstanbul: Sinemis Yayınları.
- Yılmaz, K., ve Çolak, R. (2011). Kavramlara Genel Bir Bakış: Kavramların ve Kavram Haritalarının Pedagojik Açıdan İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1): 185-204.
- Yılmaz, M. A. (2012). *Dil Zekası*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Yılmaz, Y. (2010). *Türkçede Dil Yanlılıkları* (3. Baskı). İstanbul: Özel Kitaplar.

İncelemeye Alınan Ders Kitapları

- Evirgen, Ö. F. (2016). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*. Ankara: Eğitim Yayıncılık Matbacılık.
- Karabıyık, E.Ü. (2014). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. Ankara: Evren Yayınları.
- Özensoy, A. U. ve Aynacı, C., (2016). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*. Ankara: Berkay Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- <http://www.meb.gov.tr/2016-2017-egitim-ve-ogretim-yilinda-okutulacak-ilk-ve-ortaogretim-ders-kitaplari/duyuru/11971>. 21 Aralık 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Millî Eğitim Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği*. (2011). 21 Haziran 2018 tarihinde http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27449_0.html sayfasından erişilmiştir.